

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSSTYRELSEN

Liisa Jääskeläinen, Johanna Hautakorpi, Hanna Onwen-Huma,
Hanna Niittymäki, Anssi Pirttijärvi, Miko Lempinen, Valpuri Kajander

JÄMSTÄLLDHETSARBETE ÄR EN KUNSKAPSFRÅGA

Guide för främjande av jämställdhet
i den grundläggande utbildningen

© Utbildningsstyrelsen och författarna

Guider och handböcker 2015:4

ISBN 978-952-13-6175-3 (hft.)

ISBN 978-952-13-6068-8 (pdf)

ISSN-L 1798-906X

ISSN 1798-906X (tryckt)

ISSN 1798-9078 (online)

Layout: Grano Oy

www.oph.fi/publikationer

Juvenes Print – Finlands Universitets tryckeri Ab, Tammerfors 2015

INNEHÅLL

Bästa läsare	5
Inledning	7
1 Förverkligas jämställdhet?	9
1.1 Jämställdhetsutmaningar i det finländska samhället.....	9
1.2 Den grundläggande utbildningen medverkar till könsuppdelning i utbildningen och arbetslivet	10
Attityder och inlärningsresultat påverkas tidigt av uppfattningar om kön.....	11
Könsuppdelningen bör luckras upp redan inom den grundläggande utbildningen.....	12
1.3 En osynlig mångfald av kön	13
Var och en har rätt att definiera sitt kön.....	13
Mångfalden av kön i barndomen och ungdomsåren	14
1.4 Trakasserier på grund av kön och sexuella trakasserier	14
Vad är trakasserier?.....	14
Vem utsätts för trakasserier och vem är skyldig till dem?	15
Varför berättar man inte om trakasserier?	16
Trakasserier är aldrig den utsattas fel.....	16
2 Främjande av jämställdhet inom den grundläggande utbildningen	17
2.1 Undervisningen och handledningen ska vara genusmedveten	18
Genusmedveten undervisning.....	18
Skillnaderna mellan könen är inte endast biologiska.....	19
Genusmedveten bedömning.....	19
Undervisningsmaterial som stödjer jämställdhet.....	21
Genusmedveten handledning.....	22
2.2 Främjande av jämställdhet enligt åldersgrupp och läroämne	24
Förskoleundervisning.....	25
Årskurserna 1 och 2 i grundskolan	27
Främjande av jämställdhet enligt läroämne.....	28
Jämställdhet som ett mångvetenskapligt lärområde	31
Årskurserna 3–6 i grundskolan.....	32
Främjande av jämställdhet enligt läroämne.....	33
Jämställdhet som ett mångvetenskapligt lärområde	37

Årskurserna 7–9 i grundskolan och påbyggnadsundervisning	38
Främjande av jämställdhet enligt läroämne.....	40
Jämställdhet som ett mångvetenskapligt lärområde	45
Grundläggande utbildning för vuxna.....	46
Undervisning som förbereder elever med invandrarbakgrund för den grundläggande utbildningen	48
2.3 Genusmedvetenhet i all verksamhet i skolan.....	48
Elevens delaktighet	49
Elevvård samt stöd för lärande och skolgång.....	49
Samarbetet mellan hem och skola	51
Skolans ansvar för förebyggande av trakasserier.....	52
Annan verksamhet som stödjer målen för undervisning och fostran	52
3 Jämställdhetsplanen är ett verktyg för ett systematiskt jämställdhetsarbete	54
3.1 Genom jämställdhetsplanering utvecklas skolans verksamhet	55
Vem berörs av planeringsskyldigheten?	55
Tyngdpunkter i jämställdhetsplaneringen.....	56
3.2 Jämställdhetsplanering steg för steg.....	57
Jämställdhetsarbetet är hela skolans sak.....	58
Utredning av jämställdhetsläget i skolan.....	58
Att komma överens om åtgärder	59
Att skriva en jämställdhetsplan eller annan dokumentation	59
Godkännande och information	61
Genomförande.....	61
Utvärdering och uppföljning.....	61
Källor.....	63
Bilagor.....	66

Bästa läsare

I det finländska samhället har jämställdhet byggts upp under en lång tid. När man i slutet av 1960-talet fattade ett politiskt beslut om att övergå till grundskolesystemet hörde främjande av jämställdhet till de centrala målen för reformen. Man ville att kön, barnets hemort eller föräldrarnas socioekonomiska ställning inte skulle utgöra ett hinder för någon i fråga om val av utbildningsväg eller möjligheter att lyckas i skolan. Man ville att varje barn skulle få jämlika möjligheter till utbildning. Man tog många stora steg på jämställdhetsvägen, men det finns fortfarande mycket kvar att göra.

Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen utfärdades den 22 december 2014. I grunderna för läroplanen har man på många sätt förbundit sig till att främja jämställdhet. Tillägget i jämställdhetslagen den 30 december 2014 medförde att alla skolor som omfattas av lagen om grundläggande utbildning är skyldiga att utarbeta en skolspecifik jämställdhetsplan. Grunderna för läroplanen för läropliktiga kompletterades den 21 oktober 2015 med en bestämmelse som gäller utarbetandet av en skolspecifik jämställdhetsplan.

Flera myndigheter är ansvariga för att främja jämställdhet i den grundläggande utbildningen. Den här guiden har utarbetats av en arbetsgrupp där dessa myndigheter fanns representerade. Undervisningsråd Liisa Jääskeläinen från Utbildningsstyrelsen fungerade som ordförande för arbetsgruppen. Medlemmar i arbetsgruppen var konsultativa tjänstemän Johanna Hautakorpi och Hanna Onwen-Huma från social- och hälsovårdsministeriet, överinspektör Anssi Pirttijärvi från undervisnings- och kulturministeriet samt överinspektör Miko Lempinen från jämställdhetsombudsmannens byrå. Projektkoordinator Hanna Niittymäki från Institutet för fredsfostran och arbetsgruppens sekreterare Valpuri Kajander (7.4–30.6.2015) gav arbetsgruppen en bild av det praktiska lärarbetet. Arbetsgruppen inledde sitt arbete i april och arbetet avslutades i oktober 2015. För att utveckla guiden ordnade arbetsgruppen den 25 maj 2015 en verkstad som 24 jämställdhetsexperter från olika delar av Finland deltog i. Flera experter inom den grundläggande utbildningen och jämställdhetsarbete från i huvudsak ovan nämnda organisationer har skrivit utgående från det egna ansvarsområdet eller kommenterat arbetsgruppens texter. Överlärare Päivi-Katriina Juutilainen från lärarhögskolan Haaga-Helium Ammatillinen opettajakorkeakoulu och forskningsdoktor Mervi Heikkinen från Uleåborgs universitet har skrivit texterna om handledning. Tack till alla för ett gott samarbete!

Den centrala målsättningen för jämställdhetsarbetet inom den grundläggande utbildningen är att häva, eller åtminstone minska, könsuppdelningen och könsuppdelningen. Kravet på jämlikhet får ett mångdubbelt djupare och mer mångfacetterat innehåll när man accepterar även mångfalden av kön som utgångspunkt för jämställdhetsarbetet. I den här guiden öppnar man ur många synvinklar upp mångfalden av kön i den grundläggande utbildningen.

Till följd av tillägget i jämställdhetslagen blev varje skola och läroanstalt skyldig att utarbeta en jämställdhetsplan. Den här guiden uppmanar läsaren att reflektera över brister i jämställdheten i det finländska samhället och metoder genom vilka den grundläggande utbildningen kan ändra på den rådande situationen. Guiden innehåller många praktiska exempel på jämställdhetsarbete. Den sammanställer vilka skyldigheter jämställdhetsarbetet omfattar och ger ett tydligt kunskapsunderlag för utarbetandet av jämställdhetsplanen.

Jämställdhetsarbetet är allas uppgift.

Direktör

Jorma Kauppinen

Utbildningsstyrelsen

Inledning

Den grundläggande utbildningen har en viktig uppgift i främjandet av jämställdhet och i ökandet av genusmedvetenheten. Skyldigheten att främja jämställdhet berör alla former av undervisning och utbildning. Enligt lagen om grundläggande utbildning är dessa förskoleundervisning, grundläggande utbildning för läropliktiga, påbyggnadsundervisning, grundläggande utbildning för vuxna och förberedande undervisning som ordnas för invandrare före den grundläggande utbildningen. Lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män ålägger alla läroanstalter som ordnar grundläggande utbildning att utarbeta en jämställdhetsplan. Även om den skyldighet att utarbeta en jämställdhetsplan som jämställdhetslagen föreskriver gäller endast läroanstalter är det motiverat att göra upp en jämställdhetsplan även för de förskoleundervisningsgrupper som inte verkar i skolor.

I jämställdhetslagen används begreppen utbildningsanordnare och läroanstalt, men i den här guiden använder vi – med undantag av i direkta hänvisningar till lagen – de begrepp som används i lagen om grundläggande utbildning, utbildningsanordnare och skola. I den här guiden avses med elever barn i förskoleundervisningen och elever inom utbildningen för läropliktiga samt studerande i påbyggnadsundervisningen och inom den grundläggande utbildningen för vuxna. Om det emellertid är endast förskoleundervisningen som behandlas, används begreppet barn. Om man på motsvarande sätt behandlar särskilt påbyggnadsundervisningen eller den grundläggande utbildningen för vuxna, används begreppet studerande.

Syftet med den här guiden är att uppmuntra och hjälpa alla skolor som ordnar grundläggande utbildning att göra ett effektivt jämställdhetsarbete. Guiden erbjuder skolorna verktyg för att utveckla en mer jämställd undervisning än tidigare. I en jämställd skola vågar varje elev vara sig själv och känner sig trygg. I en jämställd skola trivs eleverna och känner en större delaktighet i den egna skolgemenskapen.

I det **första kapitlet** frågar man om jämställdhet förverkligas i det finländska samhället. I kapitlet har i korthet samlats de viktigaste förändringsbehoven med tanke på främjandet av jämställdhet. I det här kapitlet väcker man tankar om vad som kunde och borde göras annorlunda i den grundläggande utbildningen. Tre infallsvinklar tas upp: könsuppdelning och könssegregation i utbildningen, mångfalden av kön och beaktande av denna i utbildningen samt trakasserier på grund av kön och sexuella trakasserier som en form av mobbning.

I det **andra kapitlet** har man samlat principer och praktiska exempel på hur den grundläggande utbildningen kan utvecklas så att den blir mer medveten om kön och jämställdhetsfrågor. Jämställdhet är hela skolans sak. Det är skäl att genomföra den långsiktiga utvecklingen av skolans verksamhetskultur som ett samarbete mellan alla aktörer och intressegrupper. I kapitel två vägleder man på ett konkret sätt aktörerna att främja jämställdhet i alla utbildningsformer och i utbildning för olika åldersgrupper enligt lagen om grundläggande utbildning. Förskoleundervisningen, den grundläggande utbildningen för läropliktiga, påbyggnadsundervisningen, den grundläggande utbildningen för vuxna och den förberedande undervisning som ordnas för invandrare före den grundläggande utbildningen behandlas skilt. Enligt grunderna för läroplanen för läropliktiga indelas grundskoletiden i årskurshelheterna 1 och 2, 3–6 och 7–9. De sista årskurserna utökas med en del bestående av påbyggnadsundervisning.

Enligt jämställdhetslagen ska varje skola utarbeta en jämställdhetsplan som syftar till att utveckla skolans verksamhet, och som vi i den här guiden kallar jämställdhetsplan eller jämställdhetsplan för verksamheten. I **kapitel tre** ges vägledning i hur man, steg för steg, utarbetar en jämställdhetsplan för verksamheten i skolan. Planen omfattar en utredning av jämställdhetssituationen i skolan, en bedömning av genomförandet och resultaten av åtgärder som ingått i den tidigare planen samt åtgärder som behövs för att främja jämställdhet. Jämställdhetsplanen för verksamheten är ett praktiskt verktyg för att utveckla skolan. Utöver en jämställdhetsplan för verksamheten ska arbetsgivaren också ha en personalpolitisk jämställdhetsplan i de fall där arbetsgivaren regelbundet har över 30 anställda i anställningsförhållande.

Jämställdhetslagen och diskrimineringslagen är lagar som kompletterar varandra. De förenas av förbudet mot diskriminering. I jämställdhetslagen är kön grunden för diskriminering medan diskrimineringslagen omfattar andra grunder för diskriminering, som också omfattar sexuell läggning. Den här guiden fokuserar på att främja jämställdhet där alltså kön ligger i fokus. Jämställdhet sammanblandas ofta med begreppet jämlikhet som berör de övriga diskrimineringsgrunderna, vilka listas i diskrimineringslagen och som också kommer att nämnas i texten.

1 Förverkligas jämställdhet?

Finland har på många sätt förbundit sig att främja jämställdhet. Vår grundlag och internationella avtal om mänskliga rättigheter förpliktar oss till detta. På internationell nivå ses Finland som ett land som skött väl om sina jämställdhetsfrågor. I Finland finns emellertid fortfarande allvarliga jämställdhetsproblem, så man måste ständigt arbeta för att främja jämställdhet. Genom jämställdhetsarbetet bidrar vi till att dra nytta av alla människors kunskaper både av människorna själva och samhället.

Människans kön, könsuttryck och könsidentiteter är mångfacetterade och varierar. De definieras både av biologiska faktorer, sociala faktorer som socialisering, normer och inläring, samt av samhälleliga faktorer som juridiskt kön och skydd mot diskriminering. I takt med att medvetenheten om kön ökar skapas även ny terminologi och i bilaga 1 har vi sammanställt en central ordlista som stöd för jämställdhetsarbetet.

1.1 Jämställdhetsutmaningar i det finländska samhället

Statsrådets jämställdhetsredogörelse¹ från 2010 visar att det ännu finns många hinder på vägen mot jämställdhet. Såväl kvinnor och flickor som pojkar och män möter ojämställdhet, kvinnor dock oftare än män. Det finns rikligt med forskningsinformation om ojämställdhet mellan kvinnor och män inom olika områden i livet. I jämställdhetslagen förutsätts skolor och läroinrättningar målmedvetet jobba förebyggande mot diskriminering av personer på basis av deras könsidentitet eller – uttryck.

Vid förverkligandet av jämställdhet finns det utmaningar inom bland annat följande områden:

- ledarskap och beslutsfattande
- arbetsliv och avlöning
- fördelning av hushållsarbete
- hälsa, välbefinnande, livsstil och livslängd
- föräldraskaps- och vårdnadsfrågor
- säkerhet och upplevelsen av säkerhet
- medier och reklam
- småbarnsfostran, undervisning och utbildning.

1 Statsrådets redogörelse om jämställdheten mellan kvinnor och män, 2010.

Den verkliga jämställdhetssituationen i den egna familjen, släkten och samhället förmedlas på många sätt till barn i för- och grundskoleåldern. Ett barn börjar redan från födseln skapa sin egen uppfattning om kön och hur maktstrukturer, hierarkier och möjligheter är kopplade till kön, könsuttryck och könsidentitet. Uppfostrarnas och lärarnas uppgift är att ge information om samt öka förståelsen för och kunskaperna om hur man medvetet bidrar till jämställdhet.

Barn och ungdomar som tillhör en könsminoritet är fortsättningsvis relativt osynliga. Det förekommer negativa attityder, diskriminering och till och med våld på grund av barnets könsidentitet eller könsuttryck, trots att detta sällan berättas för exempelvis läraren.

1.2 Den grundläggande utbildningen medverkar till könsuppdelning i utbildningen och arbetslivet

Könskodning, att köna, könsuppdelning eller könsindelning är begrepp som beskriver både aktiva handlingar och resultat av handlingar som hittas även inom fostran och utbildning. Beroende på sammanhang används begreppen könskodning eller att köna som varandras motsvarigheter, vilka betyder att föreställningar om kön påverkar utformningen av lärtigarna, vilka har en tendens att formas enligt elevernas och studerandenas kön. Denna könskodning bidrar till en könsuppdelning och könssegregering som syns i:

- intressen
- attityder till studier
- känslan av att "jag kan", det vill säga att lita på det egna kunnandet
- inlärningsresultat
- val av läroämnen, lärokurs och kurser
- val av utbildningsområde och karriär.

I samband med den grundläggande utbildningen, där flickor och pojkar ofta umgås skilt, pratar man ofta om en könsuppdelning. Denna könsuppdelning kan man också se inom den yrkesinriktade utbildningen och i arbetslivet, där man också använder begreppet könssegregation. I Finland är valen av utbildningsområde och arbetslivet starkt könsuppdelade eller könssegregerade².

Könsuppdelade utbildningsval samt yrkes- och karriärplaner börjar formas redan i hemmen samt inom småbarnsfostran och den grundläggande utbildningen. Könsuppdelningen fortsätter sedan till vuxen ålder.

2 Internationell statistik. Institutet för hälsa och välfärd, 2015.

Attityder och inlärningsresultat påverkas tidigt av uppfattningar om kön

Utbildningsstyrelsen och senare Nationella centret för utbildningsutvärdering har i stor omfattning bedömt inlärningsresultaten hos elever i grundskolan enligt läroämne och tema. Redan i grundskolan förhåller sig flickor och pojkar på olika sätt till många läroämnena. Könsuppdelningen syns såväl i deras tilltro till det egna kunnandet som i deras prestationer i skolan. Preferenser, intressen och inlärningsresultat varierar enligt läroämne och återspeglas i val som berör studierna. Det är viktigt att skolans praxis minskar könsuppdelningen.

De sätt att förhålla sig till olika läroämnena som har rotats i grundskolan och de val eleverna gjort där återspeglas i valen på andra stadiet. Med tiden syns de också i elevernas framtida val i arbetslivet, som kännetecknas av den könssuppdelade arbetsmarknaden.

Utgångspunkten för den ideala grundskolan har varit att öka jämställdhet. Det har lyfts fram utbildningspolitiskt allvarlig forskningsinformation om den socioekonomiska segregation som under de senaste åren har smugit sig in i den grundläggande utbildningen, enligt vilken högutbildade föräldrar strävar efter att placera sina barn i skolor med gott rykte i stället för i närskolan³. I praktiken kan det gå till så man söker till en skola som erbjuder intensifierad undervisning, till exempel i musik, idrott eller naturvetenskaper. Det här kan ytterligare förstärka könssuppdelningen på andra stadiet. Med tanke på främjandet av jämställdhet är det viktigt att följa upp huruvida flickor och pojkar behandlas olika då de söker till den intensifierade undervisningen samt att skapa lösningar som minskar risken för könssuppdelning.

Könssuppdelningen i gymnasieelevers val av läroämnena och lärokurs samt i abiturienters slutvitsord påminner om de uppföljningar som gjorts angående elever i grundskolan, men även nya tendenser kommer fram. Arbetsgruppen för minskning av könssuppdelningen lyfter fram utjämning av könssuppdelningen inom hälsokunskap och matematik som ett mål. Om man tar studentexamen kan, som en intressant detalj nämnas att pojkar under det senaste året skrivit fler laudatur i A-engelska än flickor. Detta förklaras allmänt genom förändringen av lärmiljöerna.

Man har försökt minska könssuppdelningen inom den yrkesinriktade utbildningen, men utan större resultat. Av utbildningsområdena söker sig flickor och kvinnor mest till vård- och hälsobranschen medan pojkar och män främst väljer branscher inom teknik och trafik. Könssuppdelningen är tydligast inom den

3 Seppänen, Kalalahti, Rinne & Simola, 2015.

grundläggande yrkesutbildningen. Den är aningen mindre vid yrkeshögskolor och inom den akademiska utbildningen. Man bör förhålla sig synnerligen allvarligt till de forskningsdata som visar att studerande som med tanke på kön representerar en minoritet i genomsnitt har högre andel avbrott i studierna än genomsnittet inom könsuppdelade utbildningsområden⁴. Som exempel på yrken där det finns minst 40 procent av såväl kvinnor som män, kan nämnas brevbärare, fastighetsförmedlare och advokater⁵. Den förändring som skett under två generationer är stor inom vissa branscher, men en närmare granskning av karriär- och förtjänstutvecklingen inom många yrkesgrupper visar att jämställdhetsarbete fortfarande behövs.

Könsuppdelningen bör luckras upp redan inom den grundläggande utbildningen

Man måste börja arbeta med minskning av könsuppdelningen redan i förskoleundervisningen och grundskolan eftersom barnens attityder om kön, sexualitet och jämställdhet i stor utsträckning rotas i för- och grundskoleåldern. Könsuppdelningen inom den grundläggande utbildningen kan luckras upp genom en genus- eller könsmedveten undervisning och handledning samt verksamhetskultur⁶.

De stora skillnaderna mellan flickors och pojkars genomsnittliga inlärningsresultat samt uppgifterna om könsuppdelningen inom utbildningen har gjort att följande frågor om förverkligande av jämställdhet lyfts fram:

- Vad borde man göra annorlunda för att luckra upp könsuppdelningen i förskoleundervisningen?
- Gynnar grundskolan flickor?
- Varför förbättrar inte ens goda inlärningsresultat flickors självförtroende och uppmuntrar dem att ta steget upp till ledarskap?
- Varför har flickor redan i årskurs tre en svagare uppfattning om sig själva än pojkar, till exempel i fråga om att lära sig matematik, trots att deras kunskaper ligger på samma nivå?
- Förstår man i grundskolan att flickor och pojkar mognar i olika takt och kan man ta det i beaktande i ordnandet av undervisning och arbetssätten?
- Socialiseras pojkar i grundskolan att bli "fripassagerare" när de inte uppmuntras att kämpa eller när de av en eller annan orsak inte lär sig att kämpa?
- Hur kan man bidra till att pojkar kan vara både accepterade i pojkgruppen och flitiga och framgångsrika elever?

4 Koramo & Vehviläinen, 2015.

5 Sysselsättningsstatistik, Statistikcentralen, 2012.

6 Slutrapport av arbetsgruppen för minskning av segregationen, UKM, 2010.

- Kan man i skolan öppet vara transkönad eller berätta att man varken känner sig som flicka eller pojke?
- Finns det ett samband mellan en rädsla för trakasserier samt könssegregationen i utbildningsval och arbetslivet?
- Hur borde man inom den grundläggande utbildningen arbeta för att minska könsuppdelningen mellan olika utbildningsområden?

1.3 En osynlig mångfald av kön

Våra tankar och handlingar styrs ofta av traditionella uppfattningar om kön. Vi antar att en annan människa otvetydigt är antingen en flicka eller pojke, kvinna eller man. Vi antar också att en människas kön är oföränderligt och definierat vid födseln. Könsstereotyper och könsnormer upprätthåller antagandet om att det existerar endast vissa sätt att vara flicka eller kvinna och vissa sätt att vara pojke eller man.

I grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen fastslås att varje elev är unik i sig själv. Grunderna ålägger läraren att informera om mångfalden av kön. Varje elev ska behandlas som en individ, vilket förutsätter att man förstår varje elevs särdrag. I grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014 används begreppet ”könets mångfald”, som omfattar alla kön och könsidentiteter och sätt att uttrycka kön (se Bilaga 1). Varje människa, och i skolan varje elev och barn, har sin egen uppfattning om kön.

Var och en har rätt att definiera sitt kön

Var och en har rätten att själv definiera hurdan flicka eller kvinna eller hurdan pojke eller man hen är, eller om hen identifierar sig utanför det som är kvinnligt eller manligt eller upplever sig vara mittemellan könen. Uppfattningen om det egna könet kan också förändras och variera i olika skeden av livet. En individs kön är alltid en mångfacetterad helhet och en variation av egenskaper. Andra ska respektera individens uppfattning och ha förståelse för att var och en är den bästa experten på sig själv. En genusmedveten lärare kan stödja eleven i hans process att definiera sin könsidentitet och sitt könsuttryck.

Genom att förstå och respektera mångfalden av kön kan vi lättare utvidga vår bild av hurdana vi kan och får vara som människor, flickor och pojkar, män och kvinnor eller som något annat kön. Trångsynthet leder till allvarliga problem såsom mobbning och utanförskap, ensamhet, avhopp från skolan, marginalisering och självdestruktivitet och till och med självmord.

Mångfalden av kön i barndomen och ungdomsåren

Alla barns uppfattning om det egna könet passar inte in i ett binärt könssystem. Många barn har perioder då de utforskar sin könsidentitet och sitt könsuttryck utanför de normer de förväntas följa. Vi pratar på ett allmänt plan om flickpojkar och pojkflickor. Andra har en starkare och mer bestående upplevelse av att det kön som andra uppfattar/det biologiska könet inte är deras eget. Alla barn som uttrycker sitt kön på ett icke-typiskt sätt upplever inte en konflikt mellan sin könsidentitet, sitt könsuttryck och sin kropp som vuxna. Alla transpersoner har heller inte visat tecken på den typen av konflikt som barn (se Bilaga 1).

När en elev uttrycker sitt kön på ett normbrytande sätt är det viktigt att man respekterar och stödjer hens upplevelser samt ingriper i eventuell mobbning. Genom att bemöta och uppfostra eleven på ett sätt som respekterar dennes könsidentitet och -uttryck kan man skapa en positiv effekt ända till vuxen ålder. När ett barn respekteras för den hen är kommer hen att ha mindre mentala problem och använda mindre rusmedel i vuxen ålder jämfört med dem vars könsidentitet och -uttryck man försökt ändra på.⁷

1.4 Trakasserier på grund av kön och sexuella trakasserier

Varje elev har rätt till en trygg skola där man inte behöver vara rädd för att bli utsatt för sexuella trakasserier. Det finns ett samband mellan trakasserier, hälsorisker, svårigheter under skolgången och riskbeteende hos unga. Därför är det viktigt att den som blivit utsatt för trakasserier eller som bevittnat trakasserier vågar vända sig till en vuxen och att man kan ingripa i trakasserierna på ett lämpligt sätt (se kapitel 2.3).

Vad är trakasserier?

Det är fråga om trakasserier när man genom handlingar skapar en hotfull, fientlig, förnedrande, förödmjukande eller tryckande stämning. Trakasserier kan vara medvetna eller omedvetna och kännetecknande för trakasserier är att de upprepas, trots att personen som blir utsatt sagt ifrån. Man kan göra sig skyldig till trakasserier även om man inte menar något illa. Det kan vara fråga om en oönskad uppmärksamhet som inte respekterar den andra personens gränser. Typiskt för trakasserier är att de upprepas. Trakasserier kan lägga grunden för eller bidra till mobbning.

7 Huuska, 2011.

Trakasserier på grund av kön är icke-önskvärt beteende kopplat till kön, könsidentitet eller könsuttryck. Trakasserier på grund av kön är inte av sexuell karaktär. Trakasserier på grund av kön kan komma till uttryck till exempel på följande sätt⁸

- förnedrande prat om en annan persons kön, könsidentitet eller könsuttryck
- nedvärdering och förödmjukande av en annan person på basis av dennes kön, könsuttryck eller könsidentitet
- mobbning på arbetsplatsen eller i skolan på basis av den mobbades kön, könsidentitet eller könsuttryck

Sexuella trakasserier är oönskat beteende som kränker en annan persons integritet. Sexuella trakasserier kan börja redan i lågstadiet. Sexuella trakasserier kan vara till exempel:

- gester eller miner som anspelar på sex och sexualitet
- tvetydigt, fräckt eller snuskigt prat, skällsord eller vitsar
- kommentarer, påståenden eller frågor om kropp, kläder eller privatlivet
- pornografiskt material
- sexuellt färgade närmanden eller aktiviteter på sociala medier
- fysisk beröring, sexuella förslag eller krav på sexuella handlingar
- sexuellt våld

Vem utsätts för trakasserier och vem är skyldig till dem?

Alla kan utsättas för trakasserier. Flickor och unga kvinnor utsätts i högre grad för fysiska trakasserier, nedsättande kommentarer om kropp men också av ifrågasättanden av hur de uttrycker sin sexualitet. Mellan pojkar tar sig trakasserier ofta homofobiska uttryck. Enligt enkäten Hälsa i skolan som genomfördes 2013 hade 61 procent av flickorna och 46 procent av pojkarna i högstadiet upplevt sexuella trakasserier ibland eller upprepade gånger i eller utanför skolan, till exempel kränkande sexuella förslag eller ofredande och skällsord som kränker ens sexualitet.

Den som gör sig skyldig till trakasserier och den som utsätts för trakasserier är ofta bekanta med varandra. Vanligtvis är förövaren och den som blir utsatt för trakasserier inte av samma kön. Förövaren eller den utsatta kan emellertid vara vem som helst – en elev, lärare eller annan person som hör till skolans personal.

8 Aaltonen, 2012.

Homosexuella, lesbiska, bisexuella och transkönade ungdomar upplever trakasserier och mobbning i högre grad än andra. Skolan är den plats där ungdomar som hör till sexuella minoriteter och könsminoriteter möter mest trakasserier.⁹

Varför berättar man inte om trakasserier?

Att utsättas för trakasserier är ofta en förvirrande upplevelse. Genom att ta upp trakasserier kan man också lättare känna igen dem. Barnet eller den unga kan eller vågar inte nödvändigtvis berätta om sina upplevelser. Det kan finnas många orsaker till detta¹⁰:

- rädsla för hämnd eller för att den egna situationen ska förvärras
- den som trakasserar hotar eller försöker gottgöra sitt beteende
- rädsla för att stämpas som en som skvallrar eller som ett offer
- man låter trakasserier gå förbi och tror att de upphör om man inte bryr sig om dem
- maktlöshet – en känsla av att det inte finns något man kan göra för att få trakasserier att upphöra
- man beskyller sig själv för trakasserier
- man tvivlar på det man upplevt
- man ändrar sitt eget beteende eller sin klädsel med förhoppning att trakasserier upphör
- man tror att det inte leder någonstans även om man berättar
- rädsla för att ett ingripande kräver att man till exempel avslöjar sin sexuella läggning eller könsidentitet.

Dessutom finns det en risk att man tror att pojkar gillar all sexuellt färgad uppmärksamhet de får av flickor eller att pojkar alltid förmår försvara sig själva mot trakasserier.

Trakasserier är aldrig den utsattas fel

Vid diskussion om trakasserier förflyttas ofta uppmärksamheten till den person som utsatts för trakasserier. Den utsatta anklagas för provokation, felaktig klädsel, snällhet, bristande förmåga att försvara sig eller för att ha försvarat sig. Ofta känner den utsatta skuld och skam. Man bör dock komma ihåg att den som utsätts för trakasserier aldrig är skyldig till dem.

9 Alanko, 2013.

10 Aaltonen, 2012.

2 Främjande av jämställdhet inom den grundläggande utbildningen

Jämställdhetslagen ålägger olika aktörer att främja jämställdhet inom utbildningen.

Myndigheter och utbildningsanordnare samt andra sammanslutningar som tillhandahåller utbildning eller undervisning ska se till att flickor och pojkar samt kvinnor och män har lika möjlighet till utbildning och avancemang inom yrket samt att undervisningen, forskningen och läromedlen stöder syftet med denna lag. Vid utbildning och undervisning ska jämställdhet främjas med hänsyn till barnens ålder och mognad.

Lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män, 5 §

Myndigheter, utbildningsanordnare och andra sammanslutningar som tillhandahåller utbildning eller undervisning samt arbetsgivare ska på ett målinriktat och planmässigt sätt förebygga diskriminering på grund av könsidentitet eller könsuttryck.

Lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män, 6 c §

Jämlikhet och en allmän princip om alla människors lika värde är ett centralt mål för den grundläggande utbildningen. Undervisningen ska främja ekonomisk, social och regional jämlikhet samt jämställdhet. I grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014 har man bundit sig till att främja jämställdhet ur flera synvinklar:

- Den grundläggande utbildningen ska på ett jämlikt sätt uppmuntra flickor och pojkar i studierna. Alla ska få hjälp med att upptäcka sina möjligheter och skapa sin lärtig utan begränsade och uteslutande normer om kön.
- Den grundläggande utbildningen ska öka kunskapen och insikten om mångfalden av kön.
- Likabehandling och jämställdhet är principer som styr utvecklandet av verksamhetskulturen i den grundläggande utbildningen.
- Undervisningen ska vara genusmedveten. Varje läroämne kan bidra till att främja jämställdhet på sitt eget sätt.
- Vid val av arbetssätt, lärmiljöer och samarbetspartner ska man sträva efter att synliggöra och förändra könsbundna attityder och rutiner.

Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen har kompletterats med Utbildningsstyrelsens föreskrift 63/011/2015, som informerar anordnare av grundläggande utbildning om att varje skola har en skyldighet att utarbeta en jämställdhetsplan som fokuserar på verksamhetens innehåll.

2.1 Undervisningen och handledningen ska vara genusmedveten

Enligt grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014 ska undervisningen vara genusmedveten. Grunderna för läroplanen från år 2004 var synnerligen könsneutrala, men med en kritisk granskning kan man till och med påstå att de betonar medfödda skillnader mellan flickor och pojkar¹¹. De grunder för läroplanen som träder i kraft i augusti 2016 innebär en betydande principiell förändring vad gäller synen på kön.

Genusmedveten undervisning

Utgående från elevens kön erbjuds ofta olika uppfostran och olika bilder och föreställningar om hur eleven förväntas vara. Lärare bör vara medvetna om dessa könstereotypiska föreställningar som förekommer i attityder, beteenden och i hur eleven bemöts som individ. Ojämställdheten förblir osynlig i skolan om man inte pratar om föreställningar om kön och dess konsekvenser och skenbart agerar neutralt.

En god undervisningssituation kännetecknas av genusmedvetenhet. I en genusmedveten undervisning är läraren medveten om sina föreställningar om kön och mångfalden av kön¹². Den genusmedvetna undervisningen grundar sig på kunskap om att kunna se varje elev, dess individualitet och personlighet, samtidigt som man är medveten om de samhälleliga och kulturella könsstrukturer som leder till ojämställdhet och har ett intresse att förändra dem. En genusmedveten undervisning främjar jämställdhet och är en del av en lärares yrkesskicklighet.

En genusmedveten lärare

- förstår att sociala och kulturella faktorer formar kön samt vet att man kan påverka dem
- är medveten om att hen har en tendens att förhålla sig olika till elever beroende på deras kön och har en vilja att agera mera jämställt
- ger eleven utrymme att vara och uttrycka sig själv, utan traditionella förväntningar på kön
- kan stödja elevens utveckling och byggande av könsidentitet och könsuttryck, även i de fall där eleven är osäker på dem eller hör till en könsminoritet, och kan vid behov hänvisa eleven till elevvården eller till instanser och organisationer med mera sakkunskap om mångfalden av kön

11 Slutrapport av arbetsgruppen för minskning av segregationen, UKM, 2010.

12 Jfr Bilaga 1.

- motverkar könade tankemönster, interaktionsmönster och praxis i sin arbetsgemenskap
- kan tillsammans med eleverna analysera de strukturer som bygger på föreställningar om kön och som flickor och pojkar, kvinnor och män samt könsminoriteter möter
- främjar aktivt jämställdhet i sitt val av läromedel, arbetssätt och med samarbetspartner i den egna klassen och i skolgemenskapen
- utvecklar skolans verksamhetskultur så att den blir mer genusmedveten och deltar i utvecklande av skolans jämställdhetsplan.

Begreppen genusmedveten undervisning och könsmedvetenundervisning används parallellt och beror på om begreppsapparaten är influerad av Sverige eller av finskan. I den här guiden har vi valt att använda begreppet genusmedveten undervisning, men båda är alltså korrekta att använda.

Det förekommer stora variationer i genusmedvetenheten skolor och lärare emellan. Genusperspektivet har inte ingått i alla lärares grundutbildning och gör det fortfarande inte. Införandet av genusmedvetenhet inom undervisning och handledning är en långsam process. Skolans genusmedvetenhet främjas genom ledning och systematisk jämställdhetsplanering samt fortbildning för lärarna.

Skillnaderna mellan könen är inte endast biologiska

Ett genusmedvetet förhållningssätt erkänner att det finns skillnader mellan kön, men anser att de inte endast är biologiska, utan också kulturellt och socialt formade¹³. Kulturen, samhället och gemenskapen påverkar föreställningar om uppgifter och färdigheter samt hur arbetsfördelningen ska se ut. Det här är lätt att förstå om man tänker på hur kön var kopplat till ställning och arbetsfördelning i Finland för 100 år sedan eller i kulturer som organiserar kön på annat sätt än vi gör. Utan ett genusmedvetet förhållningssätt kan det leda till att man i skolorna bidrar till att upprepa de traditionella föreställningarna om skillnader mellan flickor och pojkar, både vad gäller lärande, intressen och beteende.

I den genusmedvetna undervisningen definieras eleven inte utifrån sitt kön, och man förstår att sättet att uttrycka kön kan variera beroende på situationen och från en individ till en annan.

Genusmedveten bedömning

Bedömning är en del av undervisningen. Ur ett jämställdhetsperspektiv är rättvisa och etik centrala aspekter i skolans bedömningskultur. I grunderna för

13 Slutrapport av arbetsgruppen för minskning av segregationen, UKM, 2010.

läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014 fastslås att elevens person, temperament eller andra personliga egenskaper inte ska påverka bedömningen. Elevens kön får inte inverka på bedömningen. En genusmedveten bedömning innebär att bedömningen är rättvis och inte baseras på elevens kön eller könsstereotyper.

Under de senaste 10–15 åren har det i nationella bedömningar av inlärningsresultaten dock kommit fram att de vitsord som lärarna ger intekonsekvent motsvarar de kunskaper hos eleverna som fastställs i bedömningar av inlärningsresultaten. Det bör observeras att det verkar som om skolvitsorden fastställs på olika grunder för flickor och pojkar¹⁴. Det har konstaterats att pojkar ofta får bättre vitsord än deras kunskaper förutsätter medan flickor på motsvarande sätt bedöms strängare. Det förekommer dock skillnader mellan läroämnena: av pojkar krävs bättre kunskaper i matematik och av flickor i modersmål för att de ska få samma vitsord¹⁵.

Det är viktigt att läraren är rättvis då hen ger feedback i form av bedömning. Det är möjligt att pojkarna redan som små fått mera beröm än flickorna. Av flickor förväntas mer arbete, såväl kvantitativt som kvalitativt. Lärare är också benägna att beakta pojkar mer än flickor då de ger respons.¹⁶

Lagen (628/1998) och förordningen (852/1998) om grundläggande utbildning ålägger lärare att utöver lärandet även bedöma elevens arbete och uppförande. Bedömningen av uppförandet och arbetet är mycket känsliga föremål för bedömningen såtillvida att de är nära förknippade med elevens temperament och personliga sätt att agera. Uppförandet förknippas ofta också med könsstereotyper, såsom "vilda pojkar" eller "tysta flickor". Antaganden om att elever beroende på kön har olika, typiska sätt att arbeta och uppföra sig kan lätt göra bedömningen snedvriden. Därför betonar man i grunderna för läroplanen vikten av att fastställa mål som grund för bedömningen av uppförandet och arbetet. Arbetet är alltid en del av bedömningen i läroämnet och bedöms därmed inte med ett skilt vitsord. Uppförandet bedöms däremot alltid skilt och får inte påverka bedömningen i läroämnena. I den lokala läroplanen ska man utifrån principerna för skolans verksamhetskultur och ordningsreglerna fastställa precisa exakta mål för uppförandet.

14 Lappalainen, 2010.

15 Kuusela, 2006.

16 Lahelma, 2004.

Undervisningsmaterial som stödjer jämställdhet

Läroböcker och andra läromedel påverkar i hög grad uppfattningarna om kön, vilka roller och uppgifter människor av olika kön förväntas ha i samhället. Enligt jämställdhetslagen ska också undervisningsmaterialet stödja läroanstaltens jämställdhetsarbete.

Enligt grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2004 ska man i undervisningen beakta "såväl skillnaderna mellan pojkars och flickors utveckling som individuella skillnader i utveckling". I en nyare undersökning som analyserar sambandet mellan utbildning och kön ifrågasätter man emellertid huruvida man kan prata om flickor och pojkar som enhetliga grupper och anta att man "i skolans vardag förhåller sig till flick- och pojkategorier som om en elev som placerar sig i någondera av dessa kategorier automatiskt skulle utrusta sig med könsstereotypiska egenskaper".¹⁷

Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014 ålägger lärare att välja läromedel som främjar jämställdhet. Det är bäst att man i skolor förhåller sig kritiskt till läromedlens sätt att skapa kön eftersom det fortsättningsvis publiceras läroböcker och annat material som i viss mån reproducerar de könsstereotyper som råder i samhället och därmed upprätthåller en könsuppdelning.

På uppdrag av arbetsgruppen för minskning av segregationen gjordes en liten undersökning¹⁸ där man utredde på vilka sätt kön uttrycks och skapas i läromedel inom flera olika läroämnen i grundskolan. I undersökningen granskades

- könsfördelningen bland dem som skrivit böckerna
- könsrelaterade ord i böckerna (förnamn, släktförhållanden, yrkesbeteckningar, fiktiva och historiska personers kön)
- illustration i böckerna
- texter i böckerna som behandlar kön och jämställdhet

I den ovan beskrivna undersökning¹⁹ om hur kön framställs i läroböcker framkom att antalet bilder och maskulina ord som beskriver maskulina gestalter är större än antalet feminina bilder och ord. Dessa skillnader är systematiska. Männen är i majoritet i alla läroämnens material och i alla årskurser. Könsmajoriteter och sexuella minoriteter eller etniska minoriteter representeras inte i läromedlen, med undantag för några enskilda undantag. Därmed bli minoriteter utanför,

17 Ovan nämnda

18 Tainio & Teräs, 2010.

19 Ovan nämnda

”annorlunda”, och utgör inte en viktig del av mångfalden bland människor²⁰. Det skulle vara viktigt att i läromedlens illustreringar, berättelser och exempel föra fram en mångfald av människor och familjer.

På uppdrag av Utbildningsstyrelsen utarbetade man en promemoria om jämställdhet och kön i läromedel (Tasa-arvo ja sukupuoli oppimateriaaleissa)²¹ för läromedelsförlag och författare.

Genusmedveten handledning

I de nya grunderna för läroplanen framhäver man mer än tidigare det handledningsinriktade tankesättet som en del av lärarnas yrkeskompetens. Principen om att ”hela skolan vägleder” innebär en holistisk vägledning där alla lärare har i uppgift att stödja barnens och ungdomarnas växande, utveckling och välbefinnande, handleda dem i fråga om lärande och studiefärdigheter samt stödja deras yrkesmässiga utveckling, karriärkompetens och framtida planer. I den nationella strategin för livslång handledning lyfts karriärhanteringsfärdigheter fram som ett mål för handledningen på alla utbildningsstadier. Centralt i handledningen är att stödja eleverna till självständiga, icke-traditionella utbildnings- och yrkesval.

Läroanstalterna ska utarbeta skilda planer för handledning där frågor som berör innehåll, metoder, arbetsfördelning och ansvar fastställs och formuleras. I handledningsplanen beskrivs på ett konkret sätt hur könsidentiteten kan stödjas och frågor kring jämställdhet och likvärdighet behandlas i undervisningen och under handledningsprocessen. En genusmedveten handledning utgår från ett kritiskt och holistiskt resonerande. Man frågar sig om det i handledningen finns synliga och osynliga strukturer och praxis som hör samman med kön. Det är skäl att granska och utveckla handledningsplanen på kommunal nivå samt att kartlägga dess kopplingar till nivån för landskapsstrategin. Dessutom kan handledningsplanen som stomme för elevhandledningen kopplas till den regionala och lokala verksamhetsmiljön, varvid man fäster uppmärksamhet vid kopplingarna mellan näringsstrukturen och utbildningsmöjligheterna och vid samarbetsformerna och möjligheterna i anslutning till dessa. I elevernas upplevelsevärld konkretiseras samarbetet med arbets- och näringslivet särskilt då de bekantar sig med arbetslivet. Vid organiserandet av PRAO-perioder är det skäl att säkerställa att man inte upprepar könsstereotypa erfarenheter av lärande och därigenom stödjer oflexibla och begränsade erfarenheter av det egna kunnandet. PRAO-perioden kan också omfatta en presentation av jämställdhetsfrågor på praktikplatsen och att eleven bekantar sig med jämställdhetsplanen.

20 Slutrapport av arbetsgruppen för minskning av segregationen, UKM, 2010.

21 Palmu & Tainio, 2011.

Också samarbetet mellan hemmet och skolan är viktigt vid planeringen av en jämställdhetsmedveten PRAO-period samt vid genomförandet av handledning under perioden. På föräldrakvällar kan man med elevernas föräldrar diskutera möjligheten att vidga den ungas upplevelsevärld genom en könsnormbrytande praktikplats.

Varje lärare vägleder i sin undervisning medvetet eller omedvetet eleverna till val, yrken och framtiden. En holistisk handledningsmodell betonar att alla som arbetar med handledning bär ansvar för vilken betydelse den egna interaktionen har. Genusmedvetenheten konkretiseras i handledarens verksamhet; i hans förmåga att höra, lyssna och se eleven, tolka eleven och föra en dialog med eleven samtidigt som föreställningar om kön synliggörs. Det centrala målet för den genusmedvetna handledningen, att stärka elevens företagsamhet och funktionsförmåga, vilket innebär att eleven förmår göra meningsfulla val av läroämnen och andra val samt betydelsefulla planer utan att kön utgör en omedveten begränsning eller ett hinder. Handledaren gör bäst i att reflektera över om stärkande av företagsamheten och funktionsförmågan innebär olika saker för flickor och pojkar. Har man redan på förhand en uppfattning om vad som är ett bra läroämnesval, en bra utbildningskarriär och ett lämpligt yrke enligt elevens (antagna) kön och styr dessa antaganden handledningsprocessens förlopp?

I en genusmedveten handledning stöds och uppmuntras – och ibland utmanas – eleverna genom handledning i klass och grupp att på ett mångsidigt och kritiskt sätt granska arbetslivet, näringsstrukturen och yrkesbranscher. Olikvärdighet och kön måste lyftas fram för att man ska kunna öka jämställdheten. Det är viktigt att beakta kamratgruppens betydelse och vara medveten om att eleven kan ha svårt att göra val som avviker från gruppens. Genom arrangemang inom undervisningen och handledningen kan kamratgruppen emellertid fungera som en resurs och ett stöd för den unga. Till exempel kan man i små grupper bekanta sig med arbetsplatser där majoriteten är kvinnor eller män eller med arbetsplatser med jämnare könsfördelning.

I den individuella handledningen rör man sig inom elevens personliga sfär, vilket av handledaren förutsätter känslighet för elevens tankar kring identitet och värderingar samt deras betydelse för beslut och val som berör elevens framtid. Spencer Niles handledningsmodell, som utgår från förhoppningar, löser upp det lineära tankesättet kring framtidsplanering och ger kreativa och flexibla synvinklar på elevens betydelsevärld och framtidsutsikter. En genusmedveten handledning grundar sig på dialog och främjar kritisk reflektion samt funderingar kring de egna värderingarna, föreställningarna och antagandena. Eftersom eleverna är i olika åldrar måste tillvägagångssätten beakta i vilken fas av utvecklingen eleven är. Det är viktigt att handledaren kommer ihåg att även små

skolelever har en förmåga och iver att på ett medvetet sätt granska erfarenheter i den egna livsmiljön.

Är undervisningen och handledningen genusmedveten i er skola?

Saker som jag är nöjd med i min skola

- Genom undervisningen stöds alla elevers lärande och välbefinnande på ett jämlikt sätt (mångsidiga undervisningsmetoder, lärmiljöer och -nätverk).
- Lärarna kategoriserar inte flickor på ett sätt och pojkar på ett annat sätt (flickor är snälla och flitiga, pojkar är kreativa och modiga).
- Eleverna delas inte in enligt kön om det inte finns en orsak till det (till exempel i duschen).
- Frågor kring kön och sexualitet behandlas öppet i skolan.
- Läromedel väljs och utarbetas på ett genusmedvetet sätt. Man säkerställer att de representerar en mångfald av kön och sexualiteter, flickor och pojkar i många olika uppgifter samt olika familjemodeller.
- Lärarna ifrågasätter könsstereotypiska föreställningar, arbetsfördelningar, heteronormativitet och ensidiga familjemodeller.
- Lärarna kräver samma saker av alla elever, oberoende av kön, könsidentitet eller könsuttryck. Kön påverkar inte bedömningen av studieprestationerna.
- Eleven uppmuntras också att välja könsöverskridande utbildningar och arbetskarriärer.

2.2 Främjande av jämställdhet enligt åldersgrupp och läroämne

Enligt jämställdhetslagen ska man vid utbildning och undervisning främja jämställdhet med hänsyn till barnens ålder och mognad. Målet och utgångspunkten för jämställdhet är desamma i alla åldersgrupper. Den grundläggande utbildningens uppgift är att erbjuda alla elever likvärdiga möjligheter att skaffa sådana kunskaper och färdigheter som behövs i samhället och arbetslivet. Därtill ska man genom undervisning och handledning stödja alla elever oberoende av kön, könsidentitet och könsuttryck så att de kan välja läroämnena, utbildning och karriär utifrån sina individuella egenskaper, styrkor och motivationsfaktorer – inte utifrån uppfattningar om kön. Det som är mest centralt med tanke på främjandet av jämställdhet varierar aningen mellan olika åldersgrupper, läroämnena och studerandegrupper.

I det här kapitlet har vi samlat perspektiv på och metoder för hur jämställdhet kan och ska främjas

- i förskoleundervisningen enligt grunderna för förskoleundervisningens läroplan 2014
- i den grundläggande utbildningen för läropliktiga enligt grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014
- i den grundläggande utbildningen för vuxna enligt grunderna 2015
- i den förberedande undervisning som ordnas för invandrare före den grundläggande utbildningen enligt grunderna 2015.

Förskoleundervisning

Hur stödjer man vänskap mellan flickor och pojkar?

Skulle flickor vilja leka sjörövare och pojkar prinsessor?

Hur ska man agera i en situation där ett barn uttrycker sitt kön på ett icke-traditionellt sätt?

Grunderna för förskoleundervisningens läroplan vägleder lärare att främja jämställdhet. Som mål för förskoleundervisningen har man fastställt barnets möjlighet att utveckla sina förmågor och göra val utan att ledas av könade förväntningar och begränsningar. Elever i förskoleåldern befinner sig i ett övergångsskede där de håller på att växa från småbarn till skolelever.

I jämställdhetsarbetet försöker man tillsammans med de små barnen uppmärksamma små, flyktiga stunder, yttranden och gester i vardagen som kan innehålla element av ojämställdhet och normer om kön. De kan vara obetydliga ur de vuxnas synvinkel, men dessa små stunder bygger upp de stora, kulturella strukturerna²².

22 En jämställd småbarnsfostran <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/>.

Arbetsgemenskapen bör reflektera över sina egna attityder gällande kön och på hur de kommer fram i tal, gester, handlingar och sätt. Det är synnerligen viktigt att man är medveten om vad de vuxnas beteende signalerar till barnen. En negativ kommunikation och ett negativt bemötande ska ersättas med en kommunikation och ett bemötande som är positivt och sporrande och som stödjer utvecklingen av barnets identitet och självkänsla. Grunderna för förskoleundervisningens läroplan ålägger anordnaren av förskoleundervisning att samarbeta med vårdnadshavarna. Tillsammans ska man uppmärksamma bland annat familjernas mångfald, de individuella behoven och en jämställd växelverkan. Läraren ska på ett jämställt sätt erbjuda barnets båda vårdnadshavare möjligheter till samarbete och delaktighet. Om ett barn exempelvis har två pappor eller två mammor är det bra om läraren på förhand bekantar sig med material om hur man bemöter regnbågsfamiljer²³.

Förskoleundervisningen utgörs av lärområden som genomförs i olika omfattning och på olika sätt i enlighet med principen om helhetsskapande undervisning. Läraren kan fritt kombinera de olika helheterna. I undervisningen används pedagogik som lämpar sig för småbarnsfostran där undervisningen och verksamheten utgår från lek och andra typiska sätt för barn att lära sig och arbeta.

Det mångvetenskapliga lärområdet **Mina många uttrycksformer** i förskoleundervisningen stärker de sociala färdigheterna och en positiv självbild hos barnet. Läraren ska bedöma de sånger, ramsor och sagor som används ut ett jämställdhetsperspektiv – stöder de olika förväntningar på kön eller presenterar de olika yrken könsstereotypiskt? Det är bra att diskutera de här frågorna tillsammans med barnen. Genom drama kan man förverkliga roller som river gränser för föreställningar om kön, könsidentitet och könsuttryck. Läraren uppmuntrar också blyga barn att delta, så att varje barn i tur och ordning får prova på olika sätt att uttrycka kön.

Det mångvetenskapliga lärområdet **Språkets rika värld** betonar språkets betydelse som föremål och verktyg för lärandet. I undervisningen använder läraren barnlitteratur på ett mångsidigt sätt. Läraren ska reflektera över vilka uppfattningar om kön, olika former av familjer och kulturella sagor och berättelser ger upphov till. Då läraren läser en saga kan hen byta roller och se till att det i dem finns positiva identifieringsobjekt för barn oberoende av kön, könsuttryck och könsidentitet. Man bör i barnlitteraturen också fästa uppmärksamhet vid det som bilderna berättar. Genom böckernas illustreringar kan man, medvetet eller omedvetet, förmedla olika budskap. Öppna frågor ger utrymme för undersökning och experiment.

23 se till exempel Aarnipuu, 2010.

Det mångvetenskapliga lärområdet **Jag och vår gemenskap** utvidgar barnets färdigheter att förstå vårt pluralistiska samhälle och möta annorlunda sätt att tänka och agera i olika uppväxtmiljöer. Läraren uppmuntrar barnen att fråga och ger dem utrymme att fundera och undra och använder sig av verksamhetsformer som betonar ett positivt bemötande i stället för förbud. Arbetssätt som kan tillämpas är diskussioner och metoder som ger barnen möjlighet att leva sig in i olika situationer. Det är viktigt att barnen tilltalas vid namn och inte som grupp, ”flickor” eller ”pojkar”. Kön är endast en egenskap bland många andra. Att hela tiden nämna det ger barnet en uppfattning om att kön är viktigare än det är. Läraren låter flickor och pojkar prata lika mycket. Man låter barnen öva sig på att respektera andra då de talar till exempel genom att använda trafikljus och stop-märken. Barnen lär sig att be om hjälp och att i sin tur hjälpa andra.

Det mångvetenskapliga lärområdet **Jag utforskar min omgivning** bygger på den närbelägna naturen och andra lärmiljöer kring barnet. Möjligheterna att lära sig nya saker utomhus utnyttjas på ett mångsidigt sätt. Läraren knyter undervisningen till barnens erfarenhetsvärld och omvärld. Man kan ha dagar med färgtema då man tillsammans och utan att dela in barnen enligt kön reflekterar över färgers betydelse eller reflektera över vad olika färger symboliserar i inredningen i klassrummet. Barnen uppmuntras att värna om sin miljö och trivseln i miljön. Läraren fäster uppmärksamhet vid att det inte alltid är samma barn som hjälper till och att de som hjälper till inte heller alltid är av samma kön.

Målet för det mångvetenskapliga lärområdet **Jag växer och utvecklas** är att ta hand om sig själv och hantera vardagen. Läraren låter barnen öva sig på att på ett mångsidigt sätt och genom olika motionsgrenar röra på sig tillsammans. På så sätt övar alla olika grundläggande motoriska färdigheter. Vid tränandet av de motoriska färdigheterna bör man se till att de finmotoriska och de grovmotoriska färdigheterna utvecklas jämnt. Läraren uppmuntrar barnen att gå ut ur sin bekvämlighetszon. Tillsammans med barnen övar man kamratskap, att beakta andra och att känna igen och hantera sina känslor. Läraren stödjer vänskapsförhållanden mellan flickor och pojkar. Läraren pratar med barnen om att det finns många sätt att vara flicka eller pojke och att uttrycka sitt kön. Läraren pratar upprepade gånger om mobbning och om att försvara sin kompis med barnen.

Årskurserna 1 och 2 i grundskolan

Årskurserna 1 och 2 är den tid då barnet växer till skolelev, bygger sin identitet som elev och medlem i skolgemenskapen. Man bör fästa särskild uppmärksamhet vid att varje elev har sin egen utvecklingsrytm. I skolan tillåts inga former av mobbning eller diskriminerande beteende.

Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen vägleder lärare att främja jämställdhet. Det är viktigt att alla elever känner att man lyssnar på dem och deras iakttagelser och erfarenheter. Genom att på ett mångsidigt sätt variera arbetssätt och lärmiljöer säkerställer man att lärandet ger så många som möjligt positiva erfarenheter. Vid valet av läromedel fäster man uppmärksamhet vid hur kön framställs i såväl bilder som text. Undervisningen stödjer varje elevs växande till en fullständig medlem i gemenskapen.

Man kan lära eleverna att känna igen könsrelaterade förväntningar och antaganden och hjälpa dem att förstå att de inte behöver begränsa sina aktiviteter enligt dem. Läraren kan bidra till att eleverna bemöter varandra med respekt genom att ingripa i ojämnt bemötande elever emellan och själv föregå med gott exempel. Ett gott kamratskap stöds i skolan. En förstående lärare som förhåller sig positivt till mångfald spelar en central roll när eleven bygger sin egen könsidentitet.

Främjande av jämställdhet enligt läroämne

Främjandet av jämställdhet och mångfalden av kön bör beaktas skilt för varje läroämne vid planering och genomförande av undervisningen. Härnäst lyfter vi fram principiella synpunkter och praktiska idéer om hur lärare kan främja jämställdhet i undervisningen i olika läroämnena. Synpunkterna och idéerna baseras på grunderna för läroplanen. Du får gärna ifrågasätta och komma med nya synvinklar!

Läroplanen för **modersmål och litteratur** vägleder läraren att välja texter och arbetssätt så att eleverna bemöts jämlikt och jämställt. Läraren gör eleverna bekanta med texter som inte upprepar könsstereotypiska föreställningar. I nyare

barnböcker kan man också hitta exempel på mångfalden av familjer, till exempel regnbågsfamiljer. Om man tillämpar dramapedagogiska arbetssätt är det bäst att se till att kön inte framställs på ett stereotypiskt sätt så att flickor trippar fram och pojkar går på ett stöddigt sätt. Hur ska man inspirera också pojkar till läsning så att intresset finns kvar ännu i de högre årskurserna?

I **religionsundervisningen** ska man alltid sträva efter att skapa ett lugnt, öppet och förtroligt samtalsklimat. Det centrala är att alla former av mångfald accepteras. Undervisningen ger en bra grund för att behandla teman som berör familjens roll och människors kön ur många olika synvinklar. Eleven bekantar sig med mångfalden av religioner och konfessionella traditioner. Eleven får lära sig att tänka kritiskt. I religionsundervisningen används ofta berättelser och det passar därför bra att reflektera över de roller som män och kvinnor ges i berättelserna. I religionsundervisningen är det naturligt att diskutera mångfalden av kön och familjer med eleverna.

Syftet med undervisningen i **livsåskådningskunskap** är att främja elevernas förmåga att sträva efter ett gott liv. Det är viktigt att undervisningen utgår från eleven samt att den skapar ett öppet och förtroligt samtalsklimat. Inom läroämnet får eleven öva sig i att ta andra i beaktande och att lyssna på andra elevers åsikter och tankar. Olika frågor som berör jämlikhet, diskriminering och rättigheter lyfts i stor utsträckning fram i undervisningen. Det är viktigt att alla former av mångfald accepteras.

Omgivningslära är ett läroämne som integrerar undervisningen i biologi, geografi, fysik, kemi och hälsokunskap. Lärarens viktiga uppgift är att uppmantra alla elever att oberoende av kön fördjupa sig i dessa vetenskapsområden samt i teknologi och utbildningsvägar i anslutning till dem. Innehållet i omgivningsläran omfattar studier om människan, emotionella färdigheter och familjen och ger därmed goda möjligheter att behandla frågor kring kön. I läroämnet kan man undersöka könsstereotyper i vårt samhälle via barnens upplevelsevärld: diskussioner om hobbyer, leksaker och musik, och om hur brytande av könsstereotyper gynnar alla. Man kan också reflektera över vilka saker eleverna upplever vara typiska för olika kön och varför. Läraren betonar var och ens frihet att definiera sig själva och bygga sin egen identitet.

Läroplanen uppmanar att man som utgångspunkt för undervisningen i **matematik** ska använda ämnen och problem som är bekanta och intressanta för eleverna. Redan i det här skedet förekommer stora skillnader i elevernas matematiska självförtroende och därför är det skäl att läraren ser till att utveckla en positiv bild av matematik. Eftersom undersökningar har visat att flickors självförtroende i fråga om de matematiska kunskaperna försämras under grundskoletiden är det

viktigt att uppmuntra dem att modigt prova sina egna idéer och utveckla egna sätt att lösa matematiska problem.

I **bildkonsten** är frågor som berör elevernas identitet och kulturell mångfald samt förändringar i dessa centrala. Elevernas egna bilder används som utgångspunkt för bildskapandet och tolkningen, vilket ger möjlighet till en mer genusmedveten undervisning än tidigare. Man kan närma sig jämställdhetsfrågor till exempel via föremål, tjänster, design och varumärken i barnens närmiljö. I undervisningen kan man undersöka könsuppdelningen av leksakerna till exempel i fråga om form, färg och reklam. De nuvarande utseendenormerna kan också jämföras med sätten att avbilda kön på bilder från olika tidsperioder och kulturer.

Slöjd undervisas som ett gemensamt läroämne i årskurserna 1–9. Den lokala läroplanen utarbetas och undervisningen planeras så att läroämnet slöjd på ett balanserat sätt omfattar arbetssätt och innehåll inom både tekniskt arbete och textilarbete. I fråga om läroämnet slöjd lösgör man sig medvetet från den traditionella indelningen av flickor i handarbete eller textilarbete och pojkar i slöjd. I årskurserna 1 och 2 väljs innehållet så att hela processen kan genomföras och så att eleverna blir bekanta med olika material och arbetssätt. Vid valet av arbetssätt uppmuntras eleverna att vara delaktiga, aktiva och själva styra arbetet.

Musikkunskaperna utvecklas genom att man sjunger, spelar, rör på sig och komponerar. Det är viktigt att eleverna uppmuntras att musicera på olika sätt och att mångsidigt lyssna på musik. Lärarens uppgift är att se till att fördelningen av olika roller och instrument i klassen sker utan könsbaserade fördomar om elevernas färdigheter och intressen.

Gymnastiken erbjuder alla mångsidiga möjligheter att röra på sig och man gör ingen skillnad mellan gymnastik för flickor och pojkar. I grunderna för läroplanen för gymnastik betonas jämställdhet, gemenskap och samarbete. Läraren ska se till att alla upplever att det är meningsfullt och tryggt att delta, oberoende av kön, könsidentitet och könsuttryck.

Klassläraren ansvarar tillsammans med de övriga lärarna för **elevhandledningen**. Det är viktigt att lärarna i tillräckligt konkret grad planerar och bygger upp ett handledningsinriktat element som en del av undervisningen. De synpunkter om främjande av jämställdhet enligt läroämne som presenteras i den här guiden erbjuder verktyg för detta.

I målen för elevhandledningen framhävs utvecklandet av studieförmågan och -färdigheterna samt ett ökat ansvarstagande för skolarbetet. Eleverna gör också

sina första val i anslutning till utbildningen. Det är viktigt att lärarna känner igen sådana antaganden baserade på kön med koppling till elevernas ansvarskänsla, funktionalitet, förmågor och intressen som förekommer i skolans vardag. Det är viktigt att diskutera vilken betydelse utbildningsval får längre fram i framtiden med eleverna och deras vårdnadshavare. I årskurserna 1–2 inleds introduktionen till yrken och arbetslivet med uppgifter inom klassen eller skolan samt med yrken som finns i elevernas närmaste krets. Då är det bra att observera att könsuppdelningen i samhället också kan vara ett faktum i arbetsfördelningen inom skolan och i elevernas närmsta krets.

Jämställdhet som ett mångvetenskapligt lärområde

Enligt grunderna för läroplanen ska utbildningsanordnaren se till att elevernas studier innehåller minst ett mångvetenskapligt lärområde per läsår. Innehållet i lärområdena ska planeras lokalt så att de återspeglar de principer för verksamhetskulturen som beskrivs i grunderna för läroplanen, varav en är likabehandling och jämlikhet. Samtidigt utökas de kompetenser som målet anknyter till (K1–K7) och som beskrivs i läroplanerna samt de kompetenser som beskrivs enligt läroämne.

I årskurserna 1–2 kan **lärområdet**²⁴ **Jämställdhet** bestå av exempelvis följande innehåll:

- ❖ Syftet är att eleven bekantar sig med kunskapsområdet jämställdhet – vad den innebär i familjen, klassen, skolan och samhället. Man fokuserar på färdigheter för en jämställd och likvärdig växelverkan. Detta lärområde kopplas till skolans jämställdhetsplanering.
- ❖ Genom teckningar och berättelser synliggör man elevernas uppfattning om hur flickor och pojkar är eller borde vara. Det här kan användas som en bedömningsteknik såväl då lärområdet inleds som då det avslutas.
- ❖ Man genomför kollaborativa läruppgifter som behandlar kön och jämställdhet inom olika läroämnena – mycket berättelser, spel, fysiska aktiviteter och äventyr, även för lärare.
- ❖ Man övar på att fatta beslut som berör en själv och den egna skolgången, till exempel inom ramen för elevkårsarbete eller i team på klassnivå. Man bekantar sig med idén om demokrati i praktiken. Man lär sig att göra initiativ som främjar jämställdhet.
- ❖ Man förebygger en könsskillnad mellan flickors och pojkars inlärningsresultat i modersmål och matematik. Pappor uppmuntras att läsa böcker med sina barn.

24 Se Cantell, 2015.

- ❖ Man tar reda på vilka yrken det finns i skolan och dess närhet. Man berikar elevernas uppfattningar om yrken med hjälp av fiktiva person-gestalter och media. Man fäster uppmärksamhet vid att vårdarna och lärarna i berättelserna också kan vara män, såsom Said Sjukskötare och Lennart Lärare. Också kvinnor kan arbeta inom tekniska branscher, såsom Ronja Rörmokare och Irina Ingenjör.

Datorer används på ett mångsidigt sätt som stöd för lärandet och man stärker i synnerhet flickors självförtroende i fråga om användning av datateknik. Eleverna lär sig att koda.

Det lärområde som genomförts bedöms: Vad lyckades vi med, vad gör vi anorlunda nästa gång, vad annat behövs?

Årskurserna 3–6 i grundskolan

I årskurserna 3–6 utvecklas barnen som elever. Eleven utvecklar bedömningen av sitt eget studiesätt och sina studiefärdigheter och de blir mångsidigare. Eleverna blir mer delaktiga och får en större roll i planeringen av undervisningen. Intresset för etiska och moraliska frågor i tidig pubertet berikar undervisningen. I årskurserna 3–6 möter läraren elever i början av puberteten som är i många olika skeden av utvecklingen. Det är viktigt att läraren hittar naturliga och sporrande sätt att behandla elevernas utveckling tillsammans med dem.

Elever i årskurserna 3–6 blir alltmer medvetna om den egna könsidentiteten. Det är typiskt att eleverna i hög grad vill hålla sig till en grupp av samma kön. Under årskurserna 3–6 finns det risk för att vänskapsförhållanden mellan flickor och pojkar sexualiseras – både i vuxnas och jämnåriga kamraters ögon. Om en elev inte tydligt upplever sig höra till en flick- eller pojkgrupp kan hen behöva stöd av läraren. Läraren kan uppleva det som utmanade att stödja icke-normativa könsuttryck.

Årskurserna 3–6 är en lämplig tid för att stärka elevens kunskaper om jämställdhet. Eleven bör få uppleva att hen är delaktig i en gemenskap som främjar jämställdhet. Detta kan stödjas genom att man lyfter fram erfarenheter av ojämställdhet och ändrar verksamhetsformerna utifrån dem. Eleverna lär sig att bedöma huruvida flickor och pojkar behandlas likvärdigt. Eleven borde också kunna reflektera över och bedöma sitt eget agerande samt vid behov ändra på det. Läraren ingriper i ojämnt beteende elever emellan. Mobbning och trakasserier på grund av kön kan förebyggas genom att man lär sig känna igen dem i sitt eget och andras beteende samt lär sig att stå emot grupptricket.

Vilka bilder av kön förmedlar läromedlen?

Får flickor ordet lika ofta som pojkar?

Hur stödjer jag en elev som inte identifierar sig enligt kategorierna flicka eller pojke?

Främjande av jämställdhet enligt läroämne

Främjandet av jämställdhet och mångfalden av kön bör beaktas skilt för varje läroämne vid planering och genomförande av undervisningen. Härnäst lyfter vi fram vissa principiella synpunkter och praktiska idéer om hur lärare kan främja jämställdhet och genusmedvetenhet i undervisningen i olika läroämnena. Synpunkterna och idéerna baseras på grunderna för läroplanen. Du får gärna ifrågasätta och komma med nya synvinklar!

Målet för undervisningen i **modersmål och litteratur** är att eleven blir medveten om sig själv som talare och språkbrukare. Lärarnas och elevernas språk kan alltså antingen upprätthålla gamla normer eller skapa något nytt. Texter och undervisningsmetoder väljs på ett genusmedvetet sätt i undervisningen.

I modersmålsundervisningen kan man utöka elevernas ordförråd kring kön och mångfalden av kön. Redan vetskapen om att upplevelsen av mångfalden av kön kan uttryckas på många sätt kan hjälpa många elever. I samband med att eleverna övar sina interaktionsfärdigheter och lär sig om goda seder kan man analysera allmänna uttryck som till exempel "Damerna först", "Pojkar är pojkar" och så vidare.

Eleverna erbjuds på ett mångsidigt sätt olika typer av texter att läsa. Pojkar läser mer serietidningar och faktaböcker än flickor, och också den typen av texter utvecklar läsfärdigheterna. När man börjar med att läsa sådana texter som intresserar en själv är det lätt att utvidga mångfalden av texter i ett senare skede.

I undervisningen i **det andra inhemska språket och i främmande språk** förstärks jämställdheten i språkval genom att man på ett intressant sätt informerar om valmöjligheter i språken. I undervisningen behandlar man mångsidigt olika teman och använder omväxlande och praktiska arbetsmetoder, till exempel lekar, sånger, spel, drama, sociala nätverk och internationella kontakter. Man ifrågasätter uppfattningar som att flickor är bättre på att lära sig språk än pojkar. Man uppmuntrar elever att lära sig olika språk, oberoende av kön.

Undervisningen i **matematik** har i uppdrag att stödja eleverna att utveckla en positiv attityd till matematik och en positiv bild av sig själva som elever i matematik. Eleverna ska själva få skapa innehåll i matematiken av sådana ämnen som känns trevliga för dem själva. Ju djupare innehållet i matematiken kopplas till saker som förekommer i elevernas dagliga liv, desto bättre är deras motivation att lära sig. I det här skedet blir i synnerhet flickor mindre intresserade av matematik, så man bör fästa särskild uppmärksamhet vid detta. Enligt vissa undersökningar är kollaborativa studier och lösande av öppna problemuppgifter ett fungerande sätt att upprätthålla flickors intresse för matematik.

I **omgivningsläran** främjas jämlikhet och jämställdhet genom att man ger varje elev, oberoende av kön, möjlighet att på ett mångsidigt sätt bekanta sig med alla vetenskapsområden inom omgivningsläran samt med teknologi, utbildningsvägar och yrken med anknytning till dessa. I undervisningen kan man presentera personer som representerar det kön som är i minoritet inom branschen. Man strävar efter att ifrågasätta de traditionella föreställningarna om i vilka läroämnen elever kan klara sig. Eleverna uppmuntras att på ett jämlikt sätt ta olika roller i till exempel grupparbeten och forskningsuppgifter (genomförande av experiment, användning av informations- och kommunikationsteknik, anteckning av forskningsresultat). Läroämnet gör det möjligt att undersöka könsstereotyper i vårt samhälle ur barnens synvinkel. Man kan i undervisningen diskutera hobbyer, spel, musik och andra saker som är viktiga för eleverna samt hur kön framställs i dessa. Innehållet i omgivningsläran omfattar studier om människan, emotionella färdigheter och familjer och ger därmed goda möjligheter att behandla frågor kring kön. Läraren betonar var och ens frihet att definiera sig själv och bygga sin egen identitet.

I undervisningen i **religion** granskar man på ett mångsidigt sätt jämställdhets- och jämlikhetsfrågor kring individen, familjen, den närmsta kretsen och samhället. En jämställd mänsklighet är grunden för all religionsundervisning. Undervisningen tar upp barns rättigheter och individens ansvar för sig själv och andra. Man tränar de emotionella färdigheterna och interaktionsfärdigheterna samt uppmuntrar eleverna att framföra självständiga och motiverade åsikter. Eleverna uppmuntras till att skapa vänskapsband, bygga en positiv gemenskap

och arbeta mot diskriminering. Målet med undervisningen är att hjälpa eleven förstå värdena i de mänskliga rättigheterna och i synnerhet i FN:s deklaration om barns rättigheter ur individens och gemenskapens synvinkel. I undervisningen uppmuntras de att öppet och kritiskt granska skolgemenskapen, samhället och hela världen. Man reflekterar över val utifrån etiska principer och även utifrån jämställdhet.

Syftet med undervisningen i **livsåskådningskunskap** är att främja elevernas förmåga att sträva efter ett gott liv och att utveckla färdigheterna i etiskt tänkande. Fokus ligger på att utveckla elevernas förmåga att växa till självständiga, jämlikhetsbeaktande, ansvarsfulla och omdömesgilla medlemmar i sitt samhälle. Utgångspunkten för undervisningen är att stödja elevens byggande av sin egen åskådningsmässiga identitet och också mångfalden av kön är på ett naturligt sätt synligt. I undervisningen behandlas människorättsetiken som baserar sig på FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, i synnerhet barnets rättigheter. Undervisningen hjälper eleverna att möta andra människor och mångfald samt att motivera sina handlingar på ett etiskt sätt och arbeta mot diskriminering. Undervisningen ger en bra grund för att behandla teman som berör familjens roll och människans könsvariation ur många olika synvinklar.

Enligt grunderna för läroplanen för **historia** ska historieundervisningen hjälpa eleverna känna igen värderingar och spänningar i samhället samt förändringar som skett i dessa under olika tider. Utvecklingen av jämställdhet och dess nuvarande läge är områden som är lämpliga att granskas i undervisningen. Hur har kön påverkat olika historiska aktörers möjligheter genom tiderna? Genom en mikrohistorisk granskning kan man också föra fram kvinnor som aktiva parter i historien och utmana den traditionella synen på ”stora män i historien”. Med hjälp av berättelser, rollekar, drama och bildkonst kan man granska kvinnors och barns liv under olika tider och därigenom utveckla den historiska empatiförmågan.

Grunderna för läroplanen för **samhällslära** fastställer att målet för samhällsläran är att vägleda eleverna att iaktta demokratiska värden och principer i ett pluralistiskt samhälle som har förståelse för mångfald och respekterar jämlikhet och mänskliga rättigheter. Redan i lågstadiet vägleder man eleverna att iaktta sådana saker som hindrar eller främjar genomförandet av jämställdhet. Eleverna kan också analysera könsstereotyper och könade strukturer i skolan och den egna omgivningen. Inom läroämnet samhällslära kan man ta upp könsnormer samt homo- och transfobi. Varför är man rädd för könsminoriteter, varför övergår rädslan ibland till mobbning, trakasserier eller till och med våld?

I undervisningen i **musik** vägleds eleverna att skapa olika musikaliska och tvärkonstnärliga upplevelser. Eleverna uppmuntras till modiga val av instrument

och att göra olika typer av musik utan att tänka på antaganden med anknytning till kunskaper eller kön. Nog får väl flickor möjlighet att spela trummor och bas? När läraren presenterar olika musikkulturer för eleverna bör hen se till att kön representeras på ett varierande sätt i undervisningsmaterialet. Då man lyssnar på musik fäster man uppmärksamhet vid könsuppdelningen i musiken och musikanvändningen, till exempel i marknadsföring och sociala medier.

I **bildkonsten** är frågor som berör elevernas identitet och kulturell mångfald samt förändringar i dessa centrala. Elevernas egna bilder används som utgångspunkt för bildskapandet och tolkningen, vilket ger möjlighet till en mer genusmedveten undervisning än tidigare. I undervisningen granskar man konstens och den övriga visuella kulturens effekter på uppbyggandet av elevernas åsikter, attityder och tillvägagångssätt. Om man i arbetet utgår från exempelvis elevernas egna gemenskaper, miljöer eller medier är det möjligt att ta upp olika aspekter av jämställdhet och kön. Man kan undersöka olika sätt att framställa kön i konst, reklam, mode och annan visuell kultur från olika tider. Till exempel kan man i undervisningen reflektera över hur den visuella kulturen i vardagen påverkar de könsstereotyper man tillägnat sig och byggandet av identiteten.

Slöjd undervisas som ett gemensamt läroämne i årskurserna 1–9. Den lokala läroplanen utarbetas och undervisningen planeras så att läroämnet slöjd på ett balanserat sätt omfattar arbetssätt och innehåll inom både tekniskt arbete och textilarbete. Inom läroämnet slöjd lösgör man sig medvetet från den traditionella indelningen av flickor i handarbete eller textilarbete och pojkar i tekniskt arbete. I årskurserna 3–6 vägleds eleven att välja mellan arbetsmetoder och -verktyg – alla lär sig att använda en symaskin och fingerborg. Inom slöjden framställer eleverna olika individuella och/eller gemensamma produkter och verk och i genomförandet används många olika typer av framställningstekniker, verktyg, maskiner och apparater som behövs i slöjdarbetet. Eleven får stöd för att utveckla sina slöjdfärdigheter på ett flexibelt sätt som passar eleven och uppmuntras att njuta av arbetet. Bedömningen ska stödja utvecklingen av mångsidiga slöjdfärdigheter.

Gymnastiken ska bidra till att främja jämlikhet, jämställdhet och gemenskap samt stödja kulturell mångfald. I gymnastiken, precis som i andra läroämnena, kan undervisningsgrupperna flexibelt delas enligt behov och med beaktande av undervisningsresurserna samt så att målen för undervisningen uppnås och säkerheten säkerställs. En könsindelad undervisning i gymnastik gör att elever som tillhör en könsminoritet trivs sämre i skolan. Det är bra om läraren identifierar könsnormerade strukturer, verksamhetsmodeller och stereotyper i idrottskulturen samt ifrågasätter dem genom att diskutera med eleverna. Läraren ska se till att både flickor och pojkar på ett mångsidigt sätt bekantar sig med olika grenar.

Elevhandledningen genomförs huvudsakligen i samband med olika läroämnen och övrig verksamhet i skolan. Klassläraren ansvarar tillsammans med de övriga lärarna för elevhandledningen. Det är viktigt att lärarna i tillräckligt konkret grad tillsammans planerar och bygger upp ett handledningsinriktat element som en del av undervisningen. De synpunkter om främjande av jämställdhet enligt läroämne som presenteras i den här guiden erbjuder verktyg för detta. I målen för elevhandledningen betonas identifiering och utvecklande av studiestrategier, att lära sig förmågan att lära sig samt att utveckla de sociala färdigheterna och förmågan att arbeta i grupp. Det är viktigt att lärarna känner till olika värderingar och verksamhetsformer som bidrar till att normer om kön skapas i sociala sammanhang och som anknyter till studierna såväl i sin egen som i elevernas tankevärld. I årskurserna 3–6 bekantar sig eleverna med yrken, arbetsplatser och näringsliv i den närmaste omgivningen. Här ska man se till att verksamheten inte stärker könsstereotyper, utan upplöser dem. Det är viktigt att läraren vid individuella handledningstillfällen tömmer sitt sinne på förhandsuppfattningar om eleven och elevens kön eller egenskaper. Läraren får exempelvis inte anta att en pojke som är intresserad av matematik inte är intresserad av litteratur.

Jämställdhet som ett mångvetenskapligt lärområde

Utbildningsanordnaren ska se till att elevernas studier innehåller minst ett mångvetenskapligt lärområde per läsår. Innehållet i lärområdena ska planeras lokalt så att de återspeglar de principer för verksamhetskulturen som beskrivs i grunderna för läroplanen, varav en är likabehandling och jämlikhet. Samtidigt utökas de kompetenser som målet anknyter till (K1–K7) och som beskrivs i läroplanen samt de kompetenser som beskrivs enligt läroämne.

I årskurserna 3–6 kan **lärområdet**²⁵ **Jämställdhet** bestå av exempelvis följande innehåll:

- ❖ Målet är att undersöka begreppet jämställdhet och hur jämställdhet förverkligas i den egna skolan. Man samlar in åsikter om vilka förändringar i fråga om jämställdhet man vill åstadkomma i den egna skolan, Finland och världen. Detta lärområde kopplas till skolans jämställdhetsplanering.
- ❖ Man genomför kollaborativa läruppgifter och projekt som behandlar jämställdhet som ett samarbete mellan flera läroämnen så att begreppen kön och jämställdhet och deras betydelse blir bekanta. Man tar upp berättelser om egenmakt kring jämställdhet och om att utforska den egna könsidentiteten (modersmål, religion, livsåskådningskunskap, konstämnen). Eleverna undersöker statistik om jämställdhet (matematik, samhällslära) och gör grafiska presentationer av den (matematik, bildkonst). Man tränar

25 Se Cantell, 2015.

genuint jämställd växelverkan (modersmål, främmande språk). Eleverna tar reda på mer om mångfalden av kön samt om könsminoriteter och sexuella minoriteter (omgivningslära, modersmål, bildkonst). Man berikar undervisningen med filmer, böcker och andra texter där flickor och pojkar bryter normer om kön och aktivitet. Man gör minibiografier om jämställdhetspionärer inom olika områden (modersmål, historia, musik, bildkonst, fysik, kemi, biologi, geografi). Man bekantar sig med tidiga påverkare inom jämställdhetsarbetet (historia, religion, livsåskådningskunskap) samt övar att ta de första stegen i jämställdhetsarbetet och -politiken i den egna skolan, på orten och i internationell verksamhet (samläroslära, modersmål, främmande språk).

- ❖ Man uppmuntrar vårdnadshavarna att stödja och motivera eleverna med hemläxorna på ett sätt som främjar elevens egen kompetens och iver, för flickors del särskilt i matematik och naturvetenskapliga läroämnen och för pojkars del i modersmål och främmande språk.
- ❖ Trakasserier på grund av kön och sexuella trakasserier kan förebyggas till exempel med hjälp av trygghetsfostran, också för små elever. Genom trygghetsfostran främjar man elevernas emotionella färdigheter och interaktionsfärdigheter samt goda vänskapsförhållanden, förbättrar deras beredskap att försvara sig själva i olika mobbnings- och nödsituationer samt vägleder eleverna att berätta om sina bekymmer för en vuxen de har förtroende för.
- ❖ Man skapar intresse för olika typer av utbildnings- och karriärval genom att stöda flickors erfarenhet av teknikbranscher (teknik-, informations- och kommunikationsteknikklubbar) och pojkars upplevelse av vårdbranschen (dagem, vänverksamhet, åldringar).
- ❖ Man öppnar elevernas ögon för främjande av barnens rättigheter och arbete för jämställdhet i utvecklingsländer. Man gör solidaritetsarbete tillsammans med en lämplig medborgarorganisation. Skolan söker efter fokus för jämställdhetsarbetet tillsammans med den egna skolan som fungerar som utvecklingspartner. Man firar FN:s internationella flickdag den 9 oktober, då man för fram det arbete och de upptäckter man gjort inom ramen för lärområdet.
- ❖ Det lärområde som genomförts bedöms: Vad lyckades vi med, vad kunde vi göra annorlunda nästa gång, vad annat behövs?

Årskurserna 7–9 i grundskolan och påbyggnadsundervisning

Individuella skillnader i elevernas utveckling, skillnader mellan pojkar och flickor, blir tydligare och inverkar på skolarbetet i synnerhet i årskurserna 7–9 och inom påbyggnadsundervisningen. På högstadiet ändrar arrangemangen kring

studierna – alla läroämnen undervisas av ämneslärare och eleven ansvarar i högre grad själv för sina studier. Varje lärare vägleder eleverna mot jämställdhet såväl inom sitt eget läroämne som i all verksamhet inom skolgemenskapen.

De flesta elever har redan en uppfattning om sin könsidentitet, men den kan förändras. Stereotypa uppfattningar om kön kan begränsa möjligheten att uttrycka kön. Eleverna borde kunna identifiera trakasserier på grund av kön och sexuella trakasserier och veta att det aldrig är den utsattas fel och att man kan få stöd och hjälp. Eleverna ska stödjas att utveckla en gemenskap som inte godkänner mobbning, sexuella trakasserier, rasism eller annan diskriminering.

Det skulle vara bra om alla som går ut grundskolan har tillräckliga kunskaper för att kunna främja jämställdhet i samhället. Inom påbyggnadsundervisningen kan dessa kunskaper stärkas ytterligare. Det är viktigt att elever inom den grundläggande utbildningen och studerande inom påbyggnadsundervisningen har en förmåga att kritiskt granska könsstereotyper i anslutning till yrken och branscher. Eleverna uppmanas att utgå från sig själva då de fattar beslut om val kring studier och arbete.

Det är ytterst viktigt att medvetet minska könsuppdelningen i årskurserna 7–9 och inom påbyggnadsundervisningen. Alla elever och studerande ska få mångsidiga lärupplevelser, erfarenheter av arbetslivet enligt sitt eget val och aktuell information om vilka möjligheter arbetslivet erbjuder. Vid PRAO-perioden uppmantras eleverna att välja sin praktikplats självständigt och enligt egna intressen. Man stödjer elever som är intresserade av normbrytande PRAO-alternativ. PRAO-perioderna och de studier inom påbyggnadsundervisningen som genomförs på en arbetsplats samt handledningen i anslutning till dessa båda minskar könsuppdelningen.

Påbyggnadsundervisningen berörs av samma skyldighet att främja jämställdhet som den grundläggande utbildningen. Påbyggnadsundervisning kan erbjudas ungdomar som avlagt lärokursen för den grundläggande utbildningen. Utbildningen är en utbildningslösning särskilt för de ungdomar som har ett behov av att stärka de kunskaper, färdigheter och den studiemotivation som behövs i framtida studier eller som behöver mer tid för att planera sin framtid.

Fostrar jag mina elever till jämställdhetsaktörer?

Hur kan jag sporra eleverna att välja ett normbrytande utbildningsområde eller yrke?

Vad konkret innebär köns - jämställdhetsmedvetenhet inom mitt läroämne?

Främjande av jämställdhet enligt läroämne

Främjandet av jämställdhet och mångfalden av kön bör beaktas skilt för varje läroämne vid planering och genomförande av undervisningen. Härnäst lyfter vi fram vissa principiella synpunkter och praktiska idéer om hur lärare kan främja jämställdhet och genusmedvetenhet i undervisningen i olika läroämnena. Synpunkterna och idéerna baseras på grunderna för läroplanen. Man får gärna ifrågasätta dem och komma med nya synvinklar!

De texter och arbetsätt som används i undervisningen i **modersmål och litteratur** ska väljas på ett genusmedvetet sätt. I undervisningen granskas hur könsnormer, könsstereotyper, arbetsfördelning och yrken beskrivs i litteratur, filmer, konst och medier. Man kan söka efter alternativ till traditionella yrkesbeteckningar som tjänsteman, ombudsman, länsman och lagkarl. Då eleverna bekantar sig med olika typer av litteratur eller historier kan de granska könsnormerna i dem. Man kan fästa särskild uppmärksamhet vid att eleverna ska använda ett språkbruk som främjar jämställdhet i såväl muntliga som skriftliga uppgifter. Skönlitteratur och filmer erbjuder goda möjligheter att leva sig in i den värld som barn som hör till könsminoriteter och sexuella minoriteter upplever. Alla elever uppmuntras att läsa olika slags skönlitterära texter och könade läsmönster, t.ex. vad gäller val av litteratur och läsvanor, förebyggs. Pojkar uppmuntras att på ett mångsidigt sätt läsa också skönlitterära texter.

I undervisningen av **främmande språk och det andra inhemska språket** tar man på ett mångsidigt sätt upp olika ämnen och mindre vanligen använda texter som har betydelse för eleverna och som eleverna vill höra och läsa. I

undervisningen använder man omväxlande och praktiska arbetsmetoder, till exempel lekar, sånger, spel, drama, sociala nätverk och internationella kontakter. Man ifrågasätter den rådande uppfattningen om att flickor är bättre på att lära sig språk än pojkar. Eleverna uppmanas att välja språk som på riktigt intresserar dem, oberoende av kön. Man lär sig att identifiera könsstrukturer och -vokabulär i målspråket. Eleverna lär sig också personliga pronomen som ger utrymme för mångfalden av kön (hon, han → hen; she, he → ze) samt könsneutrala tilltalsord som inte identifierar en kvinnas civilstånd (Mr, Ms, Mrs → Mx).

I det här skedet borde studierna i **matematik** förbereda en del av eleverna för studier i lång matematik i gymnasiet. Å andra sidan ger många upp då det gäller matematik. Under högstadietiden får många elever sämre självförtroende i fråga om de egna matematikkunskaperna och särskilt pojkarnas kunskaper polariseras. Med hjälp av stödåtgärder och differentiering, till exempel i form av matematikspel, kan man bibehålla de svagare elevernas intresse och förhindra en marginaliseringsutveckling och göra det möjligt för dem att klara sig i sina fortsatta studier. Å andra sidan har många lärare en självuppfyllande föreställning om en dold talang hos pojkar. Många flickor tror att de klarar matematiken endast tack vare flit och pliktrogenhet. Särskilt för flickor bör man lyfta fram hur viktig matematiken är på utbildnings- och arbetsmarknaden.

I studierna i **biologi och geografi** utnyttjar man mångsidigt informations- och kommunikationsteknik. De mångsidiga lärmiljöerna främjar jämlikhet och jämställdhet mellan eleverna. Ett av målen för undervisningen i **biologi** är att eleverna ska förstå människans utveckling och kroppens grundläggande funktioner. Människan utgör ett av de sex centrala innehållen i undervisningen. Det är viktigt att eleverna senast i det här skedet av biologiundervisningen bekantar sig med mångfalden av kön även anatomiskt med tanke på interkönade och förstår skillnaden mellan interkönade och transkönade. Målet med undervisningen i **geografi** är att eleverna ska förstå olika kulturer, lära sig att värdesätta kulturell mångfald och att respektera mänskliga rättigheter överallt i världen. Det här utgör ett naturligt tillfälle att bekanta sig med exempelvis sätt att organisera kön i olika länder och kulturer där mångfalden av kön är välrepresenterat (till exempel Indiens hijras och Australiens tre juridiska kön). Man bekantar sig med FN:s program för hållbar utveckling för åren 2016–2030 och tar reda på vilka sätt man genom att förbättra flickors och kvinnors ställning kan bidra till utveckling och minskad fattigdom.

I undervisningen i **fysik och kemi** främjas jämlikhet och jämställdhet genom att man erbjuder eleverna möjligheter att tillämpa läroämnena i olika situationer, särskilt med koppling till det dagliga livet, och att mångsidigt bekanta sig med yrken där det behövs kunskaper i fysik och kemi. För att motivera alla oberoende av kön är det viktigt att man väljer många olika typer av ämnen och

kontexter samt tillämpar varierande undervisningsmetoder. Man uppmuntrar eleverna att göra val som frigör sig från könstereotyper till exempel genom att på ett genusmedvetet sätt skapa kopplingar till arbetsliv och experter inom könssegregerade branscher och yrken.

Flera teman inom **hälsokunskapen** tar upp elevernas utvecklingsskede, individuella erfarenheter och livssituation. Elevernas vägleds till att förstå och respektera vars och ens integritet och rätt till en privat sfär i frågor som gäller den egna hälsan. Frågor kring jämställdhet och kön utgör en central del av innehållet i läroämnet. Hälsofrämjande och hälsoskillnader granskas bland annat med tanke på kön. Innehållet betonar identitet, självbild och självkänedom, betydelsen av omsorg, familj och närstående, psykiskt välmående samt respekt för sig själv och andra. Inom temat växande och utveckling behandlas sexuell utveckling, sexualitet, sexuella rättigheter, mångfalden av kön och sexuell hälsa. Centrala färdigheter är avvärjande av våld och trakasserier, respekt för den fysiska och psykiska integriteten och att söka hjälp.

I undervisningen i **religion** är en mångsidig granskning av de mänskliga rättigheterna central. I undervisningen bekantar man sig med olika kulturer, religioner och åskådningar även med tanke på jämställdhet. Eleven uppmuntras att acceptera och förstå världens mångfald och jämlikt bemötande av alla människor. Eleven vägleds att fördjupa sig i etiskt tänkande och de mänskliga rättigheterna samt att reflektera över mänskliga livsfrågor, aktuella etiska frågor och de egna värderingarna i förhållande till dessa. I undervisningen kan man granska de samhälleliga attityder som ifrågasätter jämställdhet och mångfalden av kön, hur de uppstår, vilka följer de har och hur vårt samhälle kan förändras i en mer jämställd riktning.

Syftet med undervisningen i **livsåskådningskunskap** är att främja elevernas förmåga att sträva efter ett gott liv. I livsåskådningskunskapen vägleds eleven att inse betydelsen av och den etiska grunden för människovärdet, de mänskliga rättigheterna och människors jämlikhet. I fråga om kön och sexualitet uppmuntras eleven att acceptera och förstå världens mångfald och jämlikt bemötande av alla människor. I anslutning till diskussioner kring mänskliga rättigheter tar man i omfattande utsträckning upp kvinnors och flickors ställning i olika kulturer och under olika tider. Det väsentliga är att eleven lär sig att beakta de etiska dimensionerna kring kön och sexualitet i sitt liv och sin miljö samt kan utveckla sitt etiska tänkande och sin beredskap att agera i enlighet med dem.

Enligt grunderna för läroplanen för **historia** ska historieundervisningen hjälpa eleverna känna igen värderingar och spänningar i samhället samt förändringar som skett i dessa under olika tider. Man bekantar sig med samhälleliga idéer

och rörelser som främjar jämställdhet i det förflutna och nutid, även med kvinnorörelser och nya jämställdhetsfrågor. Man dryftar jämställdhet som en mänsklig rättighet. Hur har kön påverkat olika historiska aktörers samhälleliga och yrkesmässiga möjligheter genom tiderna? Genom en mikrohistorisk granskning kan man också föra fram kvinnor som aktiva parter i historien och utmana den traditionella synen på "stora män i historien". Varför har det tagit århundraden för kvinnor att "bli synliga" i historieskrivningen, en process som fortfarande pågår? Man kan granska kvinnors och barns liv under olika tider genom undersökande eller kollaborativt lärande, rollspel, debatter, drama och bildkonst och därigenom utveckla den historiska empatiförmågan.

I undervisningen i **samhällslära** vägleds eleverna att vara aktiva medborgare och världsmedborgare i ett demokratiskt samhälle som förstår mångfalden och respekterar de mänskliga rättigheterna och jämställdhet. Man bekantar sig med vissa uttryck av jämställdhet och ojämställdhet i det finländska samhället, EU och på global nivå. Viktiga faktorer som beskriver jämställdhet i Finland är lönenivån, ledarskap och den förväntade livslängden. Man utreder jämställdhet i utvecklingsländer samt reflekterar på vilken kopplingar det finns mellan jämställdhet och en förbättrad levnadsnivå. Man övar att observera olika sätt att organisera kön (hierarkier, roller, förhållanden mellan kön, arbetsfördelning, makt, kvinnors medborgerliga rättigheter, flickors och kvinnors utbildning) med hjälp av statistik eller material från medier för att få en inblick i variationen för hur man kan se och uppfatta kön. Eleverna bekantar sig med några sätt att främja jämställdhet, från åsiktpåverkan till utvecklingssamarbete och från partipolitik till lagstiftning. De övar att göra initiativ som främjar jämställdhet och att påverka i skolan, kommunen och i större utsträckning i samhället, även i internationella nätverk.

Vid valet av arbetsmetoder inom ramen för undervisningen i **musik** ska läraren fästa uppmärksamhet vid att ändra på eventuella könsnormer och rutiner inom musikkulturen och musikundervisningen. Tillsammans granskar och bedömer man kritiskt de könsnormer som musiken innehåller. Man reflekterar till exempel över varför kvinnliga kompositörer har stigit fram först under den här generationens tid eller varför det anses att en viss sorts musik är mer för kvinnor eller för män. Hur skapas kön i musik genom media?

I **bildkonsten** är frågor som berör elevernas identitet och kulturell mångfald samt förändringar i dessa centrala. Elevernas egna bilder används som utgångspunkt för bildskapandet och tolkningen, vilket ger möjlighet till en mer genusmedveten undervisning än tidigare. I undervisningen kan man undersöka hur mångfalden av kön uttrycks i kulturella verk, produkter och fenomen. Även formgivning och arkitektur kan granskas ur ett jämställdhetsperspektiv.

Elevernas genusmedvetenhet utvecklas genom att man granskar exempelvis den globala varuproduktionen, konsumtionslösningar och märkesutveckling ur ett genusperspektiv. I undervisningen fördjupar man sig kritiskt i könsnormer och –stereotyper som hittas i konstinstitutioner och konstnärsyrket.

Slöjd undervisas som ett gemensamt läroämne i årskurserna 1–9. Den lokala läroplanen utarbetas och undervisningen planeras så att läroämnet slöjd på ett balanserat sätt omfattar arbetssätt och innehåll inom både tekniskt arbete och textilarbete. Inom läroämnet slöjd går man medvetet ifrån den traditionella indelningen av flickor i handarbete eller textilarbete och pojkar i tekniskt arbete. I årskurserna 7–9 är slöjdens fostrande uppgift att stödja elevernas välbefinnande och livskontroll samt beslut som har att göra med valet av yrke och arbetslivet. Innehållet ger eleven mångsidig erfarenhet av områden inom slöjd och möjlighet att tillägna sig många olika slöjdfärdigheter. Bedömningen ska stödja utvecklingen av mångsidiga slöjdfärdigheter.

Gymnastiken ska bidra till att främja jämlikhet, jämställdhet och gemenskap samt stödja kulturell mångfald. I gymnastiken, precis som i andra läroämnena, kan undervisningsgrupperna flexibelt indelas enligt mål, med beaktande av undervisningsresurser och trygghetsaspekter. En könsindeldad undervisning i gymnastik gör att elever som tillhör en könsminoritet trivs sämre i skolan. Läraren ska sträva efter att identifiera könade strukturer, verksamhetsmodeller och stereotyper inom idrottskulturen och upplösa dem.

I undervisningen i **huslig ekonomi** fäster man särskild uppmärksamhet vid en jämlik delaktighet och arbetsfördelning inom undervisningen. I huslig ekonomi får alla elever oberoende av kön ta del av samma instruktioner och innehåll. Det centrala innehållet utgörs av mångsidiga hushållskunskaper, som omfattar matkunskap och matkultur, att bo och leva tillsammans samt konsument- och hushållskunskap i hemmet. På lektionerna i huslig ekonomi ger man eleverna praktiska kunskaper i hushållsarbete och omsorgsansvar och upplöser därmed den traditionella könskodningen av hushållsarbetet.

Klassläraren ansvarar tillsammans med de övriga lärarna för **elevhandledningen**. Det är viktigt att lärarna i tillräckligt konkret grad planerar och bygger upp ett genusmedvetet och handledningsinriktat element som en del av undervisningen. De synpunkter om främjande av jämställdhet enligt läroämne som presenteras i den här guiden erbjuder verktyg för detta.

Alla elever ska erbjudas likvärdiga möjligheter att skaffa sådana kunskaper och färdigheter som behövs i samhället och arbetslivet. Flickor och pojkar

ska uppmuntras att välja sin PRAO-plats så att de får bekanta sig med sådana arbetsplatser där deras eget kön är i minoritet. PRAO-perioderna kan ordnas så att eleverna delas in i blandade grupper så att både flickor och pojkar får/är tvungna att bekanta sig med såväl kvinno- som mansdominerade branscher. Också korta perioder av arbetslivsorientering kan bidra till att minska könsuppdelningen. PRAO-perioden ska ordnas innan eleverna väljer sin utbildning så att den kan bidra till att minska könsuppdelningen.

Jämställdhet som ett mångvetenskapligt lärområde

Utbildningsanordnaren ska se till att elevernas studier innehåller minst ett mångvetenskapligt lärområde per läsår. Innehållet i lärområdena ska planeras lokalt så att de återspeglar de principer för verksamhetskulturen som beskrivs i grunderna för läroplanen, varav en är likabehandling och jämlikhet. Samtidigt utökas de kompetenser som målet anknyter till (K1–K7) och som beskrivs i läroplanen samt de kompetenser som beskrivs enligt läroämne.

I årskurserna 7–9 kan **lärområdet**²⁶ **Jämställdhet** bestå av exempelvis följande innehåll:

- ❖ Målet är att bedöma förverkligandet av jämställdhet och agera för att åstadkomma positiva förändringar. Eleverna vägleds kritiskt granska hur kön hittas i olika normer, segregering och i andra typer av uttryck i den egna närmiljön. Man samlar in förslag på vilka förändringar som berör jämställdhet och som man vill och kan åstadkomma i den egna skolan, Finland och världen. Lärområdet kopplas till skolans jämställdhetsplanering.
- ❖ I samarbete mellan olika läroämnena genomförs kollaborativa projekt och läruppgifter kring kön och jämställdhet för att fördjupa begreppet jämställdhet och dess främjande metoder.
- ❖ Utifrån vardaglig information och texter i medierna undersöker man förverkligandet av jämställdhet (modersmål, religion, livsåskådningskunskap, bildkonst), lever sig in i den värld som aktörer som främjar jämställdhet eller som lider brist på jämställdhet får erfara (konstämnen), reflekterar över etiska frågor med anknytning till jämställdhet (åskådningsämnen, modersmål), undersöker jämställdhetsstatistik (matematik, samhällslära) och kommer utgående från den med initiativ och tar ställning i sociala medier.
- ❖ Eleverna bekantar sig med reklam och marknadsföring samt med de bilder och stereotyper av kön som de sociala medierna skapar (huslig ekonomi, bildkonst, modersmål, musik). Man granskar på vilket sätt kön framställs i spel och/eller annat material på internet. Man tar fram information om könsminoriteter och sexuella minoriteter (hälsokunskap,

26 Se Cantell, 2015.

biologi, modersmål, bildkonst) och bekantar sig med olika variationer i kön och sexualitet.

- ❖ Man undersöker hur kön framställs i traditionella och klassiska böcker, filmer eller spel och reflekterar över jämställdhetsutmaningar för de olika gestalterna t.ex. i kortspelet Löjlige familjerna, filmerna Stjärnornas krig och Sagan om ringen.
- ❖ Man bekantar sig med aktuella teman och aktörer i jämställdhetsarbetet. Man bekantar sig på olika sätt med erfarenheter och berättelser av personer som gjort för utbildnings- och karriärval som varit könsnormbrytande. Man intervjuar invånare i det egna kvarteret eller släktingar om jämställdhet.
- ❖ Man övar sig att arbeta för jämställdhet i egenskap av kommuninvånare, medborgare och världsmedborgare (modersmål, samhällslära, åskådningsämnen, konstämnen, främmande språk), också med hjälp av internationalisering på hemmaplan, i internationella nätverk och i samarbete med organisationer.
- ❖ Trakasserier på grund av kön och sexuella trakasserier förebyggs till exempel genom att behandla den egna gränssättningen på internet och hur man skyddar sina gränser i sociala medier. Det är viktigt att unga lär sig att inte ens på internet ska man acceptera trakasserier. Man uppmanar elever att skapa en gemenskap där inga former av mobbning, sexuella trakasserier, rasism eller annan diskriminering accepteras.
- ❖ Man firar Minna Canth-dagen, det vill säga jämställdhetens dag, den 19 mars, då man presenterar det arbete och de upptäckter man gjort inom ramen för lärområdet.
- ❖ Det lärområde som genomförts bedöms: Vad lyckades vi med, vad kan vi göra annorlunda nästa gång, vad annat behövs?

Grundläggande utbildning för vuxna

Främjande av jämställdhet är ett mål också för den grundläggande utbildningen för vuxna. Enligt grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen för vuxna 2015 omfattar principerna för utvecklandet av verksamhetskulturen likabehandling och jämställdhet. Undervisningen ska vara genusmedveten. Genom val och utveckling av lärmiljöer, arbetssätt och undervisningsmaterial ska man ge synlighet åt och visa respekt för den mänskliga mångfalden.

Den grundläggande utbildningen för vuxna omfattar studerande som under läropliktstiden inte haft möjlighet eller mognad att få ett avgångsbetyg från grundskolan eller som av andra skäl avlägger studier som motsvarar den grundläggande utbildningen. Grundläggande utbildning för vuxna erbjuds av vuxengymnasier och folkhögskolor. Den grundläggande utbildningen för vuxna har

cirka 1 800 studerande, varav nästan 80 procent har invandrarbakgrund och ett främmande språk som modersmål. Vuxenstuderande med invandrarbakgrund inom den grundläggande utbildningen kommer i synnerhet från länder där de inte har haft möjlighet att avlägga en grundläggande utbildning eller motsvarande utbildning som barn, till exempel av säkerhetsskäl.

En betydande del av studerandena inom den grundläggande utbildningen för vuxna håller vid sidan av eller som en del av grundskolestudierna på att integreras i det finländska samhället. De studerade inom den grundläggande utbildningen för vuxna kan komma från länder som har en från Finland avvikande syn på kön och jämställdhet, vilket kan leda till motsättningar. Inom varje språkgrupp och kulturell grupp, också inom familjer och släkter, förekommer stora interna skillnader gällande kvinnors och mäns ställning. Det är förnuftigast att låta bli att bilda sig en förhandsuppfattning om en enskild studerandes attityd till jämställdhet.

Under integreringen anpassas uppfattningarna om jämställdhet till det omgivande samhällets uppfattningar under en eller två generationer. Enligt grunderna för läroplanen ska studerandena vägledas att "jämföra och bedöma immateriella strukturer inom olika kulturer, såsom hierarkier, rollmodeller och makt" samt att också reflektera över vilka saker man inte kan acceptera på grund av att de strider mot de mänskliga rättigheterna".

I många kulturer tillbringar kvinnor fortfarande största delen av sin tid i hemmet. Kvinnor är oftare analfabeter än män. Ansvaret för familjen och antingen egna barn eller syskon kan leda till att särskilt flickor och kvinnor inte har tid att göra läxor.

Det kan vara svårt för män att integreras i den finländska kulturen eftersom männens status i familjen och samhället på grund av bristfälliga språkkunskaper och andra faktorer som anknyter till invandringen kan vara avsevärt sämre än i deras ursprungsland.

Könsuppdelningen i utbildning och arbetsliv samt det faktum att kvinnor är överrepresenterade i lågavlönade branscher upprepar sig i grupper med främmande språk som modersmål. Detta påverkas också av dålig kännedom om utbildnings- och sysselsättningsmöjligheterna. De kvinnor och män som endast har betyg från grundskolan har svårast att komma in på arbetsmarknaden. Det är därför ytterst viktigt att studerande inom den grundläggande utbildningen för vuxna får bekanta sig med arbetslivet under den grundläggande utbildningen.

Studerande med invandrarbakgrund som hör till en könsminoritet eller en sexuell minoritet är i en svårare situation än finländare. Det finns länder där en mång-

fald av kön eller icke-heterosexualitet ses som ett tabu, en synd, en sjukdom eller ett brott. Könsmminoriteter och sexuella minoriteter ska tas upp i undervisningen. Man kan också granska föreställningar om kön och dess organisering i olika kulturer och ursprungsländer samt reflektera över huruvida jämställdheten förverkligas på det sätt som jämställdhetslagen kräver, såväl i Finland som i andra länder, för personer som hör till könsmminoriteter eller sexuella minoriteter.

Undervisning som förbereder elever med invandrarbakgrund för den grundläggande utbildningen

I fråga om studerande inom den förberedande undervisningen före den grundläggande utbildningen bör man då det gäller jämställdhetsfrågor särskilt beakta att studerandena är i olika åldrar samt har olika studiefärdigheter och bakgrund. Den studerandes utbildningsarrangemang planeras och undervisningen differentieras enligt personens ålder och utvecklingsfas.

Läraren tar aktivt upp jämställdhetsfrågor och undervisar i begrepp som anknyter till kön och jämställdhet. Läraren skapar genom att själv föregå som exempel en trygg atmosfär där de studerande kan arbeta, fria från normer kring kön. I gruppen kan också finnas studerande som agerar i enlighet med de förväntningar på kön som finns i ursprungslandet. Då är det bra att läraren agerar på ett finkänsligt sätt. Den studerande ska känna sig väl till mods och trygg i skolan. Skolan och läraren ska ingripa i eventuella jämställdhetsproblem som uppstår i grupperna för förberedande undervisning.

Tillsammans med de studerande och deras vårdnadshavare tar man upp jämställdhet och dess centrala ställning i det finländska samhället. Utgångspunkten för samarbetet med vårdnadshavarna är ett likvärdigt och jämställt bemötande av parterna. Läraren bekantar sig med öppet sinne med varje familj, utan att skapa sig förhandsuppfattningar om jämställdheten i den kultur familjen kommer från.

2.3 Genusmedvetenhet i all verksamhet i skolan

I en genusmedveten och jämställd skola är varje elev en del av skolgemenskapen precis som den unika person hen är. Skolans anställda är genusmedvetna och skolans ledning och utbildningsanordnaren ger sitt fulla stöd till det jämställdhetsarbete som utförs i skolan. Främjandet av jämställdhet i undervisningen och undervisningspersonalens förmåga att identifiera och förändra sina egna sätt att handla utvecklas genom personalutbildning. I en genusmedveten skola råder en atmosfär som respekterar jämställdhet och mångfalden av kön.²⁷

27 Ikävalko, 2013.

Elevers delaktighet

Elevernas delaktighet är en viktig del av den finländska skolans verksamhetskultur, vilket föreskrivs i lagen om grundläggande utbildning. I grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014 betonas elevernas delaktighet. Utbildningsanordnaren ska främja alla elevers delaktighet och se till att eleverna har möjlighet att delta i skolans verksamhet och utvecklingen av den samt att eleverna har möjlighet att uttrycka sin åsikt i frågor som gäller deras ställning.

Enligt grunderna för läroplanen ska eleverna ges möjlighet att delta i beredandet av läroplanen och de planer som anknyter till den samt i beredandet av skolans ordningsregler. Det är viktigt att eleverna deltar i planeringen av de mångvetenskapliga lärområdena.

Skolan bör säkerställa att jämställdhet förverkligas gällande elevkårsverksamheten och elevernas delaktighet. Det är viktigt att alla elever kan vara med och påverka och delta i elevkårsverksamheten utan rädsla för diskriminering. Flickor och pojkar ska uppmuntras att ta sig an samma uppgifter. I elevkårsarbetet ska man se till att alla oberoende av kön har möjlighet att få erfarenheter av ledarskapsuppgifter.

Det är oftast inte ändamålsenligt att dela in eleverna i flick- och pojkgupper i vardagliga situationer. Det lönar sig dock att göra könsuppdelad statistik på enkäter eller svar som samlats in från eleverna.

Mera om elevernas delaktighet i jämställdhetsplaneringen i kapitel 3.

Elevvård samt stöd för lärande och skolgång

I en jämställd skola förverkligas varje elevs rätt att lära sig och må bra. Verksamhetskulturen i en jämställd skola främjar delaktighet och gemenskap. Elevvården och stödet för lärande och skolgång spelar en särskild roll i det förebyggande arbetet samt i genomförandet av tidigt stöd. Genom stödformerna förbättras alla elevers förutsättningar för växande, utveckling och lärande.

Det finns skillnader mellan flickor och pojkar i fråga om kunskaper och färdigheter, förekomst av problem i utvecklingen och i fråga om trivsel. Det är viktigt att ta dessa skillnader i beaktande i planeringen av elevvården och stödet för lärande och skolgång. Åtgärderna kan beröra hela gemenskapen eller enskilda individer.

Flickornas genomsnittliga inlärningsresultat är bättre än pojkarnas i de flesta ämnen. I synnerhet har det blivit större skillnader mellan flickors och pojkars läsfärdigheter. Det finns fortsättningsvis många finländska flickor som är utmärkta

läsare. Det finns emellertid fler pojkar än tidigare som har svaga läsfärdigheter. Finland är det OECD-land som har störst skillnader mellan flickors och pojkars läsfärdigheter. För närvarande motsvarar skillnaden redan ungefär ett och ett halvt års studier i skolan.²⁸ Pojkar har oftare inlärningssvårigheter än flickor. Undersökningar har visat att det i fråga om enskilda inlärningssvårigheter finns goda möjligheter att förebygga i synnerhet lässvårigheter. Lässvårigheter är särskilt skadliga för eleven och kan leda till långtgående följd. Om eleven inte får grundläggande färdigheter i läsning under hösten i årskurs 1 kan riskerna för svårigheter i lärandet öka.²⁹

Två tredjedelar av de elever som får intensifierat och särskilt stöd är pojkar och denna utveckling har pågått länge. Bland pojkarna finns klart fler sådana elever vars skolgång inte motsvarar deras aktuella kunskapspotential.³⁰ Man kan alltså säga att pojkar underpresterar i jämförelse med flickor. Det verkar som om en del av pojkarna socialiseras till "fripassagerare" i sina studier. De lär sig inte att kämpa för sina inlärningsresultat. Att pojkarna underpresterar kan också bero på samspelet i klassen – pojkar upplever att de kommer sämre överens med lärarna än vad flickor gör.

Flickors och pojkars behov av särskilt stöd kan variera mellan olika utvecklingsfaser. Pojkar har fler problem i anslutning till utvecklingen. Utöver de språkliga svårigheterna lider pojkar oftare än flickor av uppmärksamhetsproblem, till exempel hyperaktivitet eller antisocialt beteende. Problem som är överrepresenterade hos flickor börjar ofta först i puberteten och anknyter till störningar i känslolivet, till exempel depression.

Vänskapsförhållanden är en viktig förutsättning för välbefinnande och ensamhet en betydande riskfaktor för psykiska problem. Enligt enkäten Hälsa i skolan (2015) upplevde 11 procent av pojkarna och 6 procent av flickorna i årskurs 8 och 9 att de inte hade en enda nära vän. Av första generationens pojkar med invandrarbakgrund hade en tredjedel inte en enda nära vän.³¹ Det faktum att man inte har någon vän påverkar många faktorer med anknytning till skolgången, till exempel hur man tycker om att gå i skolan, hur man kommer överens med skolkamrater och lärare, mobbning i skolan, inlärningsproblem och olovlig frånvaro.³²

28 Arffman & Nissinen, 2015.

29 Lyytinen, 2004.

30 Perälä, Halme m.fl., 2015.

31 Matikka, Wikström m.fl., 2015.

32 Halme, Santalahti m.fl., 2015.

För att främja jämställdhet behöver man reflektera över om pojkars inlärnings-svårigheter och större behov av särskilt stöd beror på den pedagogik som skolan tillämpar eller på några andra faktorer med koppling till skolans verksamhetskultur och lärmiljöer. Vad i pojkarnas lärkultur är det som upprätthåller underprestationerna? Hur skulle man kunna förebygga depressioner och andra störningar i känslolivet bland flickor?

Samarbetet mellan hem och skola

I en genusmedveten skola är samarbetet med vårdnadshavarna öppet och sporrande. På föräldrakvällar och möten med vårdnadshavarna diskuteras också jämställdhetsfrågor så att hemmet och skolan tillsammans kan stödja eleven att bygga sin individuella lärtig. Samarbetet är särskilt viktigt vid byte av klass eller skola och vid planering och genomförande av stöd för lärande och skolgång. I samarbetet beaktas båda vårdnadshavarna och att det finns olika slags familjer. Det väsentliga i samarbetet med vårdnadshavarna är inte huruvida eleven bor i sin vårdnadshavares hem. Man bör särskilt trygga distansföräldrars rätt att vara delaktiga i beslut som berör deras barns skolgång.

Då man har undersökt hur föräldrar till elever i grundskoleåldern använder sin tid har man observerat att pappor deltar mindre i omsorgen om barn i grundskoleåldern än mammor³³. Pappornas närvaro i sina barns vardag är värdefull under hela grundskoletiden.

I samarbetet mellan hemmet och skolan diskuterar man könsidentitet samt hemmets betydelse i stödjandet av barnets identitet i de fall där ett barn uttrycker sin könsidentitet på ett normbrytande sätt.

Enligt grunderna för läroplanen ska man beakta familjernas mångfald i samarbetet mellan hemmet och skolan. En genusmedveten skola känner också igen regnbågsfamiljers särdrag och ändrar sin praxis och exempelvis sina blanketter så att de svarar mot familjernas mångfald. Regnbågsfamiljer är familjer som planerar tillökning, väntar barn eller barnfamiljer där åtminstone den ena föräldern tillhör en sexuell minoritet eller en könsminoritet. Regnbågsfamiljer kan också vara familjer där föräldrarna är barnets biologiska föräldrar eller familjer där till exempel ett par bestående av två män har barn tillsammans med en vän av kvinnligt kön. I Finland finns tusentals barn som lever i regnbågsfamiljer.³⁴

33 Aalto, 2013.

34 Minna – Centret för jämställdhetsinformation <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo>.

Skolans ansvar för förebyggande av trakasserier

En genusmedveten skola känner igen trakasserier på grund av kön och sexuella trakasserier och ingriper i trakasserierna också i de fall där de riktas mot barn som uttrycker sitt kön på ett normbrytande sätt.

Jämställdhetslagen förbjuder trakasserier på grund av kön och sexuella trakasserier i skolor. Skolan är skyldig att ingripa i trakasserier som sker i skolan. Skolans blir ansvarig så snart som den person som ansvarar för trakasserier vid skolan blir varse om dem. Då är skolan skyldig att vidta åtgärder för att stoppa trakasserierna. Skolan gör sig skyldig till sådan diskriminering som förbjuds i jämställdhetslagen om den inte vidtar de åtgärder som står till buds för att hindra trakasserierna från att fortsätta.

Det rekommenderas att skolan har en tydlig anvisning gällande trakasserier på grund av kön och sexuella trakasserier. Av anvisningen ska framgå vad trakasserier på grund av kön och sexuella trakasserier är, vad den som utsatts för trakasserier kan göra, vem personen i fråga kan vända sig till och hur skolans personal ska agera i en sådan situation.³⁵

Det är bra att informera elever och vårdnadshavare om denna praxis så att eleverna vågar berätta om problematiska situationer. Det är också bra att följa upp erfarenheter av trakasserier och rapporterade problemsituationer.

När det gäller att få ett slut på trakasserierna är det avgörande hur andra personer än den som gjort sig skyldig till trakasserierna och den som utsatts för dem reagerar. I en genusmedveten skola råder en verksamhetskultur där ingen följer trakasserier från sidan, utan varje elev kan och vågar ingripa i trakasserier som sker i skolan och ta parti för den som trakasseras.

Annan verksamhet som stödjer målen för undervisning och fostran³⁶

Genusmedvetenheten ska säkerställas också i skolans övriga verksamhet, till exempel i biblioteksverksamheten, i klubbverksamhet, i skolmatsalen, på raster, på morgonsamlingar, på fester, på utflykter, under studiebesök och på lägerskolor. I praktiken syns genusmedvetenheten till exempel i fördelningen av uppgifter, valet av material, valet av experter, skapandet av internationella kontakter och i festprogram. Eleverna stöds och uppmuntras att lösgöra sig från könsstereo-

35 Anvisning av jämställdhetsombudsmannen <https://www.tasa-arvo.fi/fi/web/fi/seksuaalinen-hairinta>.

36 Lagen om grundläggande utbildning, 4 a §.

typta val. I fråga om speciella tillställningar, fester och skådespel delar man ut arbetsuppgifter och roller oberoende av kön på samma sätt som de delas ut oberoende av ålder, längd eller etnicitet.

Är verksamhetskulturen i er skola genusmedveten?

Saker som jag är nöjd med i min skola

- När det gäller undervisning, raster och olika program som ordnas i skolan har vuxna och barn olika uppgifter oberoende av kön.
- Man försöker hitta metoder för att förbättra pojkars inlärningsresultat.
- Man försöker hitta metoder för att förebygga depression hos flickor.
- Eleverna delas inte in i flick- och pojkgrupper i vardagliga situationer i skolan.
- Vänskapsförhållanden sexualiseras inte.
- Man diskuterar främjande av jämställdhet, könsstereotyper och mångfalden av kön med föräldrarna.
- I skolans gemensamma regler fastställs hur man känner igen trakasserier på grund av kön och sexuella trakasserier och hur man ingriper i dem.
- Skolans fysiska miljö har undersökts ur könsperspektiv och det har konstaterats att det är enkelt och tryggt för eleverna att, oavsett kön, vistas i alla inom- och utomhusutrymmen i skolan.
- Man värnar om integritetsskyddet i skolans toalett- och duschutrymmen. Skolan har också toaletter som inte är könsindelade.
- På blanketter och i enkäter som skolan delar ut finns fler än två kön. Skolans blanketter beaktar att det finns olika slags familjer.

3 Jämställdhetsplanen är ett verktyg för ett systematiskt jämställdhetsarbete

Skyldighet att utarbeta en jämställdhetsplan

Utbildningsanordnaren ansvarar för att det i samarbete med personalen och eleverna eller de studerande årligen utarbetas en jämställdhetsplan för läroanstalten i fråga. Planen kan införlivas i läroplanen eller i någon annan plan vid läroanstalten.

Jämställdhetsplanen ska innehålla

- 1) en redogörelse för jämställdhetsläget vid läroanstalten,
- 2) åtgärder som behövs för att främja jämställdheten,
- 3) en utvärdering av hur åtgärderna i en tidigare jämställdhetsplan har genomförts och av resultaten.

Särskilt avseende ska fästas vid antagningen av elever och studerande, ordnandet av undervisningen, skillnaderna i lärandet och bedömningen av studieprestationer samt vid förebyggande och undanröjande av sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön.

I stället för en årlig genomgång kan en plan utarbetas för högst tre år i sänder.

Lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män, 5 a §

Jämställdhetsplanen är ett verktyg som stödjer främjandet av jämställdhet i all verksamhet i skolan. Genom jämställdhetsplanen säkerställer man att skolan systematiskt arbetar för jämställdhet. Den jämställdhetsplan för utveckling av skolans verksamhet som avses i jämställdhetslagen kallas operativ jämställdhetsplan, men i den här guiden kallar vi den helt enkelt jämställdhetsplan eller jämställdhetsplan för verksamheten.

En arbetsgivare ska ha en personalpolitisk jämställdhetsplan i de fall där arbetsgivaren regelbundet har över 30 anställda i anställningsförhållande³⁷. Lärarnas arbetsgivare är kommunen eller en annan utbildningsanordnare.

37 Lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män, 6 a §

3.1 Genom jämställdhetsplanering utvecklas skolans verksamhet

För att man ska lyckas med jämställdhetsarbetet är det viktigt att det grundar sig på skolans och dess elevers behov. En jämställdhetsplan för skolans verksamhet omfattar en redogörelse för jämställdhetsläget i skolan, jämställdhetsfrämjande åtgärder och en utvärdering av hur den tidigare jämställdhetsplanens åtgärder har genomförts och åtgärdernas resultat.

I samband med upprättandet av jämställdhetsplanen skapas en gemensam bild av

- hurudan en jämställd skola är
- vilka faktorer som kan förhindra att jämställdhet i skolan uppnås
- vilka faktorer som främjar jämställdhet i skolan
- på vilka villkor och med vilka verksamhetsmetoder som eleverna, oberoende av kön, har likvärdiga möjligheter att delta i och påverka skolans verksamhet
- hur man ingriper i och förebygger trakasserier.

Främjande av jämställdhet är en kunskapsfråga som är värdefull att utveckla för såväl lärare som elever. I takt med att kunskapen ökar lär man sig att känna igen eventuella hinder för förverkligandet av jämställdhet och hur man kan vidta åtgärder.

Vem berörs av planeringsskyldigheten?

Utbildningsanordnaren ansvarar för att man i alla skolor den förvaltar systematiskt arbetar för jämställdhet på det sätt som krävs i jämställdhetslagen.

Skyldigheten att utarbeta en jämställdhetsplan för verksamheten har utvidgats att gälla skolor som ordnar utbildning som baserar sig på lagen om grundläggande utbildning. Jämställdhetsplanerna ska vara färdiga före den 1 januari 2017. Utbildning som avses i lagen om grundläggande utbildning är förskoleundervisning, grundläggande utbildning för läropliktiga, påbyggnadsundervisning, förberedande undervisning för invandrare före den grundläggande utbildningen och grundläggande utbildning för vuxna. Även om den skyldighet att utarbeta en jämställdhetsplan som jämställdhetslagen föreskriver gäller endast läroanstalter är det motiverat att göra upp en jämställdhetsplan även i de förskoleundervisningsgrupper som inte verkar i skolor.

Jämställdhetsplanen utarbetas alltid i samarbete mellan skolans personal och elever. En jämställdhetsplan som gjorts upp av endast utbildningsanordnaren eller läroanstaltens ledning uppfyller inte kraven i jämställdhetslagen.

Jämställdhetsombudsmannen (www.tasa-arvo.fi) övervakar att jämställdhetslagen efterföljs och ger råd och anvisningar gällande jämställdhetslagen och dess tillämpningspraxis. Utbildningsstyrelsen följer upp läroanstalternas jämställdhetsplanering genom skilda utredningar³⁸.

Tyngdpunkter i jämställdhetsplaneringen

I jämställdhetslagen stadgas också om tyngdpunkterna i jämställdhetsplaneringen. Det är viktigt att man i jämställdhetsarbetet fäster särskild uppmärksamhet vid

- elevantagningen
- ordnandet av undervisningen
- skillnader i lärandet
- bedömningen av studieprestationer
- förebyggande av och ingripande vid trakasserier på grund av kön och sexuella trakasserier.

Jämställdheten i elevantagningen är en fråga som kommer upp till diskussion i praktiken i skolor som tillämpar ett särskilt tillvägagångssätt för antagning av elever. Sådana skolor är exempelvis skolor och klasser med intensifierad undervisning i språk, musik och idrott.

Diskriminering på grund av könsidentitet eller könsuttryck ska förebyggas som en del av skolans jämställdhetsarbete, vilket innebär att man i skolan till exempel undervisar om hur man ska behandla alla på ett respektfullt sätt samt tar upp grundläggande information om mångfalden av kön. Detta bör också tas i beaktande då man bereder skolans jämställdhetsplan och fattar beslut om åtgärder som främjar jämställdhet.

Förbud mot trakasserier på grund av kön

Jämställdhetslagen förbjuder diskriminering på grund av kön. Skolan får inte agera på ett sådant sätt att en elev på grund av sitt kön försätts i en mindre fördelaktig ställning. Jämställdhetslagen förbjuder också trakasserier på grund av kön och sexuella trakasserier samt att personer försätts i olika ställning på grund av könsidentitet eller könsuttryck.

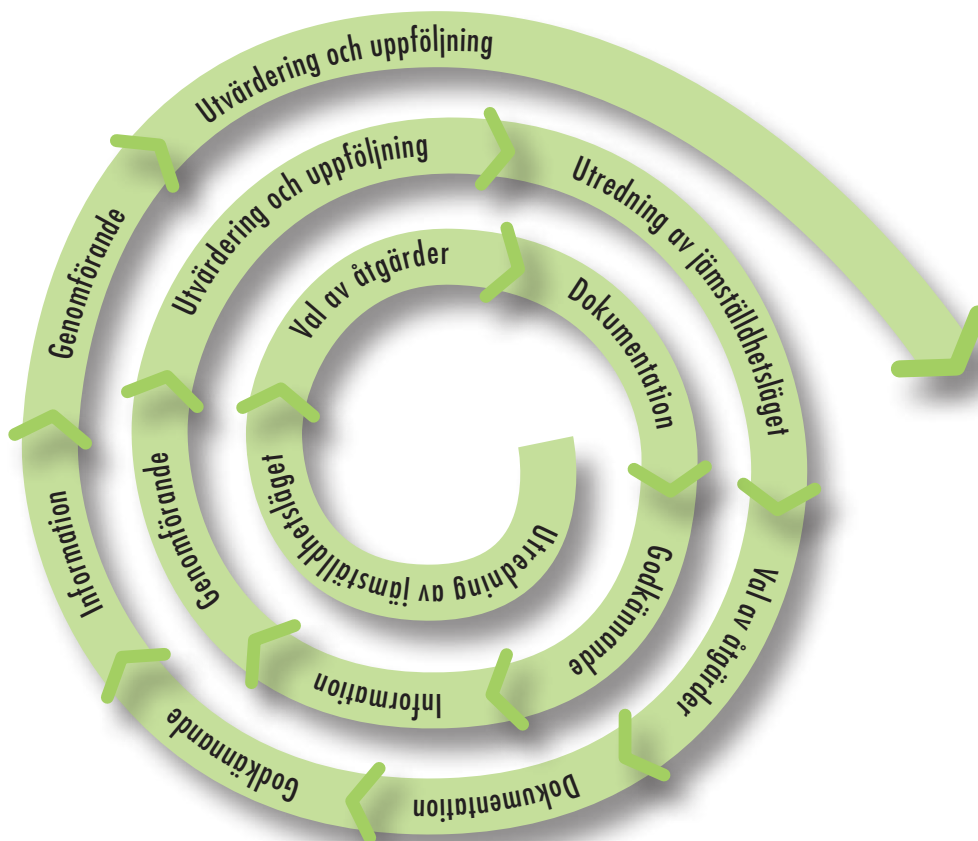
Lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män, 7 §

38 Ikävalko, 2013.

3.2 Jämställdhetsplanering steg för steg

Jämställdhetsplanering är en fortlöpande process som hela skolan deltar i. Jämställdhetsplaneringen omfattar följande skeden:

- utredning av jämställdhetsläget
- val av åtgärder
- dokumentation
- godkännande
- information
- genomförande
- utvärdering och uppföljning.

Jämställdhetsarbetet är hela skolans sak

Först utser man vilka personer som ansvarar för processen med planen och hur samarbetet mellan eleverna och personalen ska organiseras. Ett alternativ är att grunda en jämställdhetsarbetsgrupp. I den kan ingå skolans rektor eller en företrädare för rektorn, undervisningspersonal, företrädare för elevvårdsgruppen, övrig personal i skolan samt elever och företrädare för vårdnadshavarna. Det är bra om gruppens medlemmar är i olika åldrar med en bred representation av kön. På så sätt kan man genom planeringsarbetet skapa nya verksamhetsformer och bättre beakta olika synpunkter.

Det är naturligt att använda metoder som gör eleverna delaktiga och integrera jämställdhetsarbetet i lektionerna. Man kan också skapa ett mångvetenskapligt lärområde av jämställdhetsarbetet. Det är motiverat att ta upp jämställdhetsplaneringen vid till exempel lärarmöten och föräldrakvällar.

För att jämställdhetsarbetet och jämställdhetsplaneringen ska lyckas lönar det sig att reflektera över följande frågor:

- Behöver vi fördjupa förståelsen för jämställdhet och mångfalden av kön?
- Behöver vi samla in grundläggande information om jämställdhetsläget i samhället och den grundläggande utbildningen?
- Vad är en jämställdhetsplan för verksamheten i skolan och vad eftersträvas med den? Behöver vi arrangera en fortbildning om jämställdhetslagen?

Utredning av jämställdhetsläget i skolan

Det är bra att på många sätt utreda jämställdhetsläget i skolan. Det viktigaste är att man får fram elevernas synpunkter om och erfarenheter av hur jämställdhet förverkligas i den egna skolan. Goda metoder för detta är diskussioner, enkäter och uppsatser, videoinspelning av vardagliga situationer, drama och spel samt serieteckning och fotografering. Man kan få information om jämställdhetsläget genom utredningar, statistik och uppföljningar om den egna skolan, såvida information är könsuppdelad.

Tillsammans med eleverna kan man kartlägga hur skolans utrymmen används och om utrymmena upplevs vara trygga genom olika övningar. En lektion kan undersökas så att man granskar vem som tillåts prata i klassrummet och med vilken styrka. Man kan inom ramen för jämställdhetsarbetet också använda videoinspelningar, det vill säga spela in vardagliga situationer i skolan och göra en genusanalys av materialet.

Skolan kan genomföra en skriftlig jämställdhetsenkät, vilket lämpar sig särskilt för äldre elever. Genom enkäten kartlägger man hur eleverna upplever att jämställdheten förverkligas i den egna skolan och vad de skulle vilja ändra på. Vid bedömningen av jämställdhetsläget i skolan kan man ställa frågor om stämningen i skolan, undervisningen och bedömningen, studiehandledningen och undervisningsmaterialet. Genom enkäten kan man också samla in uppgifter om trakasserier eller diskriminering samt önskemål och utvecklingsidéer kring främjandet av jämställdhet. Enkätsvaren kan användas som botten för en gemensam jämställdhetsdiskussion och de önskemål som förts fram kan samlas in som åtgärdsförslag. Man kan också genomföra en enkät bland personalen.

I bilaga 2 finns praktiska modeller för utredning av jämställdhetsläget.

Att komma överens om åtgärder

De utvecklingsområden och konkreta åtgärder som behövs för att främja jämställdhet utgår från kartläggningen som skolan genomfört och väljs alltid i enlighet med skolans egna behov. Det är bättre att koncentrera sig på några få, än att försöka lösa för många problem samtidigt.

Åtgärderna kan beröra vilken fråga som helst som lyfts fram i kartläggningen. Att öka kunskapen om jämställdhet kan vara en åtgärd. Jämställdhetskunskaperna stärks bäst om jämställdhetsfrågorna regelbundet behandlas med personal, vårdnadshavare och elever.

Enligt lagen om grundläggande utbildning³⁹ och lagen om elev- och studerandevård⁴⁰ ska skolan ha en plan för att skydda eleverna mot våld, mobbning och trakasserier (ofta kallad mobbningsförebyggande plan). Planen görs upp av utbildningsanordnaren i samband med att läroplanen utarbetas. Vid utarbetandet av skolans jämställdhetsplan ska man se till att antingen jämställdhetsplanen eller planen för att skydda eleverna mot våld, mobbning och trakasserier innehåller en del om trakasserier på grund av kön eller sexuella trakasserier.

Att skriva en jämställdhetsplan eller annan dokumentation

Redogörelser och åtgärder antecknas antingen i en skild jämställdhetsplan eller i annan av skolans planer, till exempel i läroplanen eller en kombinerad handlingsplan för jämställdhet och likabehandling. I planen antecknas också tidtabeller och ansvarspersoner för de åtgärder man kommit överens om.

39 Lagen om grundläggande utbildning, 29 §.

40 Lagen om elev- och studerandevård, 13 §.

Jämställdhetsarbetet och planeringen av undervisningen kan i praktiken sammanjämkas, till exempel på följande sätt:

- Skolan utreder jämställdhetsläget och utarbetar konkreta åtgärder för att främja jämställdhet i skolan.
- I den lokala läroplanen antecknas åtgärder för att främja jämställdhet. Deras aktualitet och betydelse granskas i samband med utarbetandet av skolans läsårsplan.
- Genomförandet av åtgärderna och åtgärdernas resultat granskas varje år då nästa läsårsplan förbereds.

Kraven på innehåll och tillvägagångssätt gällande skolans jämställdhetsplan ska uppfyllas även i de fall där den kombineras med en annan plan som utarbetas i skolan. Åtgärderna för att främja jämställdhet ska framkomma tydligt i dessa dokument.

Jämställdhetsplanen kan skrivas ner eller dokumenteras på olika sätt. Huvudsaken är att planen är konkret, lätt att förstå och att den framställs på ett sätt som motiverar och inspirerar elever, vårdnadshavare och skolans personal att arbeta för att nå målen i planen.

Utarbetandet av jämställdhetsplanen är inte ett självändamål, utan hur väl man lyckas med planen mäts genom att man ser hur väl den stödjer och vägleder skolan i jämställdhetsarbetet och i vilken grad den bidrar till nödvändiga förändringar. Det avgörande är att skolans verksamhet granskas och utvecklas med tanke på jämställdhet.

Utbildningsanordnaren ska också främja likabehandling

I diskrimineringslagen (1325/2014) förbjuds diskriminering på grund av ålder, ursprung, nationalitet, språk, religion, övertygelse, åsikt, politisk verksamhet, fackföreningsverksamhet, familjeförhållanden, hälsotillstånd, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller någon annan omständighet som gäller den enskilde som person.

Enligt diskrimineringslagen ska utbildningsanordnare och de läroanstalter de är huvudmän för bedöma hur likabehandling uppnås i deras verksamhet och vidta åtgärder som behövs för att främja likabehandling. Dessutom ska en utbildningsanordnare se till att varje läroanstalt har en plan för de åtgärder som behövs för att främja likabehandling.

Diskrimineringsombudsmannen övervakar efterlevnaden av diskrimineringslagen (www.syrjinta.fi).

Godkännande och information

Jämställdhetsplanen godkänns i enlighet med utbildningsanordnarens egen praxis vid beslutsfattande.

Rektorns uppgift är att garantera att skolans personal, eleverna och deras vårdnadshavare informeras om den godkända jämställdhetsplanen samt om god praxis för skolans jämställdhetsarbete. Som kommunikationskanaler används utöver skolans elektroniska medier och tryckta handböcker även gemensamma möten, tillställningar eller föräldrakvällar.

En bra tidpunkt för en årlig temadag om jämställdhet är Minna Canth-dagen (jämställdhetsdagen) den 19 mars.

Genomförande

Det är lättast att genomföra jämställdhetsplanen om man tillsammans har antecknat och kommit överens om åtgärderna, ansvarspersoner och tidtabeller. På så sätt garanterar man att de goda idéerna omvandlas till vardagliga handlingar. För att de åtgärder man kommit överens ska kunna genomföras på ett effektivt sätt krävs engagemang av hela skolgemenskapen och ledningens uttryckliga stöd.

Jämställdhetsarbetet kan också stöta på motstånd. En del av personalen kan tycka att åtgärderna för att främja jämställdhet är onödiga eller ta dem som personlig kritik. I synnerhet i dylika situationer är det viktigt att ledningen tydligt visar att den stödjer ansvarspersonerna samt de planerade utvecklingsåtgärderna och att den är beredd att diskutera målen och metoderna för jämställdhetsarbetet. Även om alla inte är föregångare och ivrigt vill genomföra åtgärderna är det viktigt att man ser till att ingen nedvärderar eller saboterar utvecklingsarbetet.

Utvärdering och uppföljning

Till skolans systematiska jämställdhetsarbete hör utvärdering av de jämställdhetsfrämjande åtgärderna och deras effekter. Om det har förekommit problem vid genomförandet bör man bedöma vad detta beror på och vad man borde förändra. Det är naturligtast att genomföra utvärderingen i samband med uppdateringen av jämställdhetsplanen. Utvärderingen kan samtidigt fungera som grund för beredningen av nya åtgärder.

Utgångspunkten är att man varje år utarbetar en ny jämställdhetsplan för skolans verksamhet. Det är också möjligt att göra upp en plan för två eller tre år, men det lönar sig ändå att följa upp genomförandet av åtgärderna varje år.

Hur ser vår skolas jämställdhetsresa ut?

Delta!

- elever
- lärare och övrig personal
- vårdnadshavare

Ta reda på!

- enkäter och diskussioner
- med hjälp av bilder och drama
- med hjälp av statistik

Var sker förändring?

- undervisning, handledning, raster
- egna attityder
- samarbetet mellan hem och skola

Sammanställ till en jämställdhetsplan!

- kartläggning, åtgärder och ansvar
- digitala berättelser, posterutställning, kortfilm, serier, bilderbok, prezi

Genomför!

- ta upp jämställdhet och fira den på Minna Canth-dagen,
- jämställdhetsdagen, den 19 mars
- åtgärder

Följ upp och utvärdera!

- har planen genomförts
- hur skolan har förändrats
- hur vi ska gå vidare

Engagemang

Källor

Lagar

Lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män (609/1986). Lagändringen (1329/2014) som trädde i kraft den 1 januari 2015 och regeringsproposition (RP 19/2014 rd) om läroanstalters jämställdhetsplanering.

Lagen om elev- och studerandevård (1287/2013).

Lagen (628/1998) och förordningen (852/1998) om grundläggande utbildning.

Diskrimineringslagen (1325/2014).

Läroplaner

Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen för vuxna 2015. Utbildningsstyrelsen.

Grunderna för förskoleundervisningens läroplan 2014. Utbildningsstyrelsen.

Grunderna för påbyggnadsundervisningens läroplan 2015. Utbildningsstyrelsen.

Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014. Utbildningsstyrelsen.
Komplettering gällande skyldigheten att utarbeta en jämställdhetsplan 2015.

Grunderna för läroplanen för den undervisning för invandrare som förbereder för den grundläggande utbildningen 2009. Utbildningsstyrelsen.

Undersökningar, utredningar och andra publikationer

Aalto, K. 2013. Koululaisten vanhempien kiireet. Statistikcentralen: Hyvinvointikatsaus (Välfärd-söversikt), 4/2013.

Aaltonen, J. 2012. Turvataitoja nuorille. Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ehkäisyyn. Institutet för hälsa och välfärd. Handbok 21.

Aaltonen, S. 2006. Tytöt, pojat ja sukupuoli häirintä. Helsingfors universitet.

Aarnipuu, T. 2010. Sateenkaariperheen ABC. Fjärde förnyade upplagan. Regnbågsfamiljer och Tiia Aarnipuu. http://sateenkaariperheet.fi/userfiles/documents/abc-kirja_neljas_painos.pdf

Alanko, K. 2014. Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 143, verkkojulkaisuja 72 & Seta, Seta-julkaisuja 23.

Alanko, K. 2013. Hur mår HBTIQ-unga i Finland? Ungdomsforskningsnätverket/ Ungdomsforskningsällskapet, publikationer 143, nätpublikationer 68 & Seta, Seta-publikationer 21.

Arffman, I. & Nissinen, K. 2015. Lukutaidon kehitys PISA-tutkimuksissa. I verket J. Välijärvi &

P. Kupari (red.) Millä eväillä osaaminen uuteen nousuun? PISA 2012 -tutkimustuloksia. Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2015:6.

Avelin-Rahtu, A. & Kapanen, A. 2012. Kohti tasa-arvoisempaa päiväkotiä. Opas sukupuolten tasa-arvosta päiväkotien varhaiskasvattajille. Lärdomsprov för socionom. Yrkeshögskolan Metropolia Ammattikorkeakoulu. <http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/44623/valmis%20oppari%20-%20uusi.pdf?sequence=1>

Cantell, H. (red.) 2015. Näin rakennat monialaisia oppimiskokonaisuuksia. Serien Opetus 2000. Jyväskylä: PS-kustannus.

Gustavsson, M. 2012. Jämställdhetsarbete i praktiken. Erfarenheter från andra stadiets utbildning på svenska. Utbildningsstyrelsen. Guider och handböcker 2012:7.

Halme, N., Santalahti, P., Marttunen, M. & Perälä M-L. 2015. 'Etei kenenkään tarvitsisi olla ilman ystävää'. Ystävättä olemisen yhteys nuorten hyvinvointiin liittyviin tekijöihin. Publikationsserien "Tutkimuksesta tiiviisti" den 30 september 2015. Helsingfors: Institutet för hälsa och välfärd.

Huuska, M. 2011. Sukupuolen monimuotoisuuden ammatillinen kohtaaminen. I verket Tuovinen, L. m.fl. (red.) Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Helsingfors: Gaudeamus.

Ikävälko, E. 2014. Tasa-arvosuunnitelmien seuranta 2013. Lukioiden, ammatillisten oppilaitosten ja vapaan sivistystyön oppilaitosten tasa-arvosuunnittelu. Utbildningsstyrelsen. Rapporter och utredningar 2014:6. http://www.oph.fi/download/158787_Tasa_arvosuunnitelmien_seuranta_2013.pdf

Jakku-Sihvonen, R. 2012. Sukupuolten tasa-arvo. i publikationen Niemi, E.K. 2010. Aihekokonaisuuksien tavoitteiden toteutumisen seuranta-arviointi 2010. Utbildningsstyrelsen.

Katainen, R. & Rosavaara, K. 2015. Tasa-arvoinen kohtaaminen päiväkodissa. Kouluttajan opas. Helsingfors: Kvinnoaksförbundet Unionen rf.

Koramo, M. & Vehviläinen, J. 2015. Ammatillisen koulutuksen läpäisyn tehostamisohjelma. Laadullinen ja määrällinen seuranta vuonna 2014. Utbildningsstyrelsen. Rapporter och utredningar 2015:3.

Centret för utbildningsutvärdering, Helsingfors universitet http://www.helsinki.fi/cea/fin/Oppi-maan_op-piminen/Tutkimustuloksia/Tyttöjen_ja_poikien_valiset_erot.html

Kuusela, J. 2006. Temaattisia näkökulmia perusopetuksen tasa-arvoon. Utbildningsstyrelsen. Oppimistulosten arviointi 6/2006.

Kuusi, H., Jakku-Sihvonen, R. & Koramo, M. 2009. Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo (Utbildning och jämställdhet, sammandrag på svenska) Social- och hälsovårdsministeriet. Utredningar: 52.

Lahelma, E. 2004. Tytöt, pojat ja koulukeskustelu: miten koulutuspoliittiset ongelmat rakentuvat? I verket E. Vitikka (red.) Koulu – sukupuoli – oppimistulokset. Utbildningsstyrelsen.

Lappalainen, H. 2010. Sen edestään löytää. Äidinkielen oppimistulokset (sammandrag på svenska). Utbildningsstyrelsen. Uppföljningsrapporter 2011:2.

Lehtonen, J. 2003. Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa, näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Helsingfors: Universitetstryckeri.

Luopa, P., Kivimäki, H., Matikka, A., Vilkki, S., Jokela, J., Laukkarinen, E. & Paananen, R. 2014. Nuorten hyvinvointi Suomessa 2000–2013. Kouluterveyskyselyn tulokset (Ungas välfärd i Finland 2000–2013. Resultat av enkäten Hälsa i skolan, sammandrag på svenska). Institutet för hälsa och välfärd. Rapport 25:2014.

Lyytinen, H. 2004. Sukupuoli ja oppimisvaikeudet. I verket Koulu – sukupuoli – oppimistulokset. Utbildningsstyrelsen.

Matikka, A., Wikström, K. & Halme, N. 2015. 'Maahanmuuttajataustaisten nuorten hyvinvointi ja sen seuranta'. Publikationsserien "Tutkimuksesta tiiviisti" 29 september 2015. Helsingfors: Institutet för hälsa och välfärd.

- Utbildningsstyrelsen 2009. Mot gemensam syn på jämställdhet. En handbok för utarbetande av jämställdhetsplanen. http://www.oph.fi/download/46617_mot_gemensam_syn_pa_jamstalldhet.pdf
- Palmu, T. & Tainio, L. 2011. Tasa-arvo ja sukupuoli. Utbildningsstyrelsens promemoria 2011:1.
- Peltomaa, K. 2014. ”Opinkohan mä lukemaan?” Lukivaikkeuksien tunnistaminen ja kuntouttaminen alkuopetusvaiheessa. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 487.
- Perälä, M-L. Halme, N. Kanste, O. Hietanen-Peltola, M. Huurre, T. Pelkonen, M. Peltonen, H. Pihkala J. 2014 ”Jotta meidän olisi hyvä olla ja opiskella” Viidesluokkalaisten, vanhempien ja koulun näkemyksiä opiskeluhuollosta. Publikationsserien ”Tutkimuksesta tiiviisti” 19 september 2014. Helsingfors: Institutet för hälsa och välfärd.
- Regnbågsfamiljer. Seta ry:s webbplats <http://seta.fi/sateenkaariperheet/>
- Segregation lieventämistyöryhmän loppuraportti (Slutrapport av arbetsgruppen för minskning av segregationen, sammandrag på svenska). Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2010:18.
- Social- och hälsovårdsministeriet 2015. Nu är Finland EU:s näst jämlikaste land – lång väg kvar till målet. Pressmeddelande 120/2015. Publicerat 25.6.2015. http://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher//suomi-on-nyt-eu-n-toiseksi-tasa-arvoisin-maa-tavoitteeseen-viela-matkaa?_101_INSTANCE_yr7QpNmJmSj_languageId=sv_SE
- Institutet för hälsa och välfärd. Internationell statistik (på finska). <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-edistaminen/tilastot/kansainvalisia-tilastoja>
- Sukupuolen moninaisuus -opas. 2014. Andra bearbetade upplagan. Seta ry och Transstödscentralen <http://seta.fi/materiaali/>
- Tainio, L. & Teräs, T. 2010. Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa. Utbildningsstyrelsen. Rapporter och utredningar 2010:8.
- Jämställdhetsbarometern 2008. Social- och hälsovårdsministeriet, Statistikcentralen.
- Tasa-arvoinen varhaiskasvatus. Webbplatsen <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/hanke/> Jämställdhet i lärande. Delegationen för jämställdhetsärenden TANE. <http://www.jamstalldhetilairande.fi/>
- Tasa-arvovaltuutetun oppilaitosten suunnitelmallista tasa-arvoa edistävää työtä koskeva ohjeistus. <https://www.tasa-arvo.fi/viranomaisen-velvollisuus-edistaa-sukupuolten-tasa-arvoa-koulutuksessa-ja-opetuksessa>
- Institutet för hälsa och välfärd. Edistämässä sukupuolten tasa-arvoa ja tasa-arvoista päätöksentekoa. Minna – Centret för jämställdhetsinformation. <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo>
- Turvataitoja lapsille ja nuorille. Institutet för hälsa och välfärd. https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/lahisuhde_perhevakivallan_ehkaisytyo/turvataitokasvatus
- Statsrådets redogörelse om jämställdheten mellan kvinnor och män. SRR 7/2010 rd. Social- och hälsovårdsministeriets publikationer 2010:8.
- Ylitapio-Mäntylä, O. 2012. Villit ja Kiltit – Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Älä oletta – Normit nurin! Normikriittinen käsikirja yhdenvertaisuudesta, syrjinnän vastustamisesta ja vapaudesta olla oma itsensä. 2013. Seta-publikationer 22. Seta ry.

Bilagor

Bilaga 1. Liten ordbok för främjande av jämställdhet

Kön

Med kön kan utöver det juridiska könet som framgår av personbeteckningen även avses exempelvis könsnormer, sociala betydelser av att vara kvinna och man, en individs könsidentitet eller fysiska egenskaper.

Könsidentitet

Med könsidentitet avses en persons upplevelse av sin könstillhörighet. För de flesta människor motsvarar könsidentiteten det kön som registrerats för dem vid födseln. Könsidentiteten är dock alltid individuell och kan förändras.

Könsuttryck

Med könsuttryck avses uttryck för kön genom klädsel, beteende eller på något annat motsvarande sätt. Könsuttryck kan innebära att en person klär sig i kläder som anses typiska för kvinnor eller män eller betar sig eller gestikulerar på ett sådant sätt som anses vara kännetecknande för kvinnor eller män, att de blandar feminint och maskulint eller är androgyn.

Sexuell läggning

Sexuell läggning handlar om vem en person känner emotionell och/eller sexuell dragning till. Mångfalden av sexuella läggningar omfattar såväl **homosexualitet**, **lesbiskhet**, **bisexualitet** som **heterosexualitet** samt andra sätt att definiera sin sexuella läggning.

Könsminoriteter

Till en könsminoritet hör personer vars biologiska, sociala eller psykiska kön inte motsvarar samhällets normer och förväntningar. Till en könsminoritet hör transpersoner, som är ett paraplybegrepp för olika transidentiteter, och interkönade. **Transkönade** personer upplever att deras kön inte motsvarar det binära kön som fastställts för dem vid födseln. **Transvestiter** har ett behov av att ibland uttrycka det andra binära könet genom klädsel eller på annat sätt. För personer som inte identifierar sig som man eller kvinna utan till exempel som både och, ingetdera eller som ett eget kön används flera ord, bl.a. **transgenderist**, **intergender** och **genderqueer**. **En interkönad** persons kön definieras av fysiska egenskaper och är vid födseln inte entydigt manligt eller kvinnligt.

Man bör undvika att förväxla könsminoriteter med sexuella minoriteter eftersom könsidentiteten inte berättar något om en persons sexuella läggning eller dragning.

Jämställdhet

Jämställdhet innebär att olika kön har likvärdiga rättigheter och möjligheter i samhället och arbetslivet och att makt och resurser fördelas på ett rättvist sätt. Man talar dels om formell jämställdhet, det vill säga icke-diskriminering och likvärdiga rättigheter och likabehandling, och dels om verklig jämställdhet, till exempel i fråga om slutresultat av politiska beslut. Jämställdhetsbegreppet omfattar också mångfalden av kön, det vill säga det godkänner idén om att det finns fler än två kön.

Könsstereotyp

Könsstereotyper är förenklade och stereotypa förväntningar och antaganden om hurdana män och kvinnor vanligen är eller hur män och kvinnor ska bete sig för att vara ”riktiga” män och kvinnor. Könsstereotyperna är i hög grad undermedvetna ”självklarheter” som finns djupt rotade i kulturen. Stereotyper motarbetar jämställdhet.

Könssegregation eller könsuppdelning

Segregation innebär differentiering eller isolering. Könssegregation eller könsuppdelning i arbetsliv och utbildning innebär att arbete, uppgifter och utbildningsbranscher indelas i kvinnliga och manliga branscher och arbeten. **Horisontell segregation** innebär att flickor och pojkar studerar inom olika områden eller att män och kvinnor arbetar i olika yrken, på olika arbetsplatser, inom olika branscher eller sektorer på arbetsmarknaden. **Vertikal segregation** innebär en arbetsfördelning och differentiering i arbetslivet i fråga om vilken på nivå i hierarkin män och kvinnor placeras.

Könsneutralitet

Könsneutralitet grundar sig på idén om att kön inte har någon betydelse för det ärende som behandlas. En skenbart könsneutral verksamhetsform kan ha en diskriminerande inverkan eller stärka ojämlikheten om det befintliga könsperspektivet eller könsuppdelningen inte har beaktats i verkligheten.

Könsblindhet

Det är fråga om könsblindhet i de fall där kön inte anses ha någon betydelse trots att det i verkligheten har det. Ett könsblint tänkande kan leda till en verksamhet som stärker stereotyperna och ökar ojämställdheten.

Genusmedveten eller könsmedveten undervisning

En genusmedveten eller könsmedveten undervisning är varandras motsvarigheter och beror på om begreppsapparaten påverkats av det rikssvenska eller det finska arbetet med jämställdhet. Den genusmedvetna undervisningen grundar sig på kunskap om att kunna se varje elev, dess individualitet och personlighet, samtidigt som man är medveten om de samhälleliga och kulturella könsstrukturer som leder till ojämställdhet och har ett intresse att förändra det. Eleverna vägleds att göra individuella val och därmed minskas könsuppdelningen i studie-, utbildnings- och karriärval.

Diskriminering på grund av kön

Diskriminering på grund av kön innebär att en person försätts i olikvärdig ställning på grund av sitt kön (inklusive könsidentitet eller könsuttryck). Även sexuella trakasserier eller trakasserier på grund av kön är diskriminering. Diskriminering på grund av kön kan sammanknytas med andra diskrimineringsgrunder. I de fall där diskrimineringen beror på många orsaker pratar man om ***diskriminering på fler grunder***.

Trakasserier på grund av kön

Med trakasserier på grund av kön avses icke önskvärt beteende som har samband med en persons könstillhörighet och som inte är av sexuell natur. Beteendet syftar eller leder till att personens psykiska eller fysiska integritet kränks och samtidigt skapas en hotfull, fientlig, förnedrande, förödmjukande eller tryckande stämning.

Sexuella trakasserier

Med sexuella trakasserier avses någon form av icke önskvärt verbalt, ickeverbalt eller fysiskt beteende av sexuell natur. Beteendet syftar eller leder till en kränkning av en persons psykiska eller fysiska integritet, särskilt när detta sker genom att skapa en hotfull, fientlig, förnedrande, förödmjukande eller tryckande stämning.

Heteronormativitet

Heteronormativitet innebär att ett samhälles norm är att vara en heterosexuell och maskulin pojke/man eller en heterosexuell och feminin flicka/kvinna samt att alla antas vara någondera om ingenting annat sägs. Heteronormativitet tar sig uttryck i och påverkar institutioner, strukturer, mänskliga relationer och rutiner och privilegierar de som passar in i heteronormen medan de som inte gör det lider av större risk att diskrimineras.

Likabehandling och jämlikhet

Likabehandling och jämlikhet är grundläggande rättigheter och innebär i princip samma sak: säkerställande av icke-diskriminering och likvärdiga möjligheter för alla, oberoende av kön, etnisk bakgrund, språk, nationalitet, ålder, funktionsnedsättning, sexuell läggning, religion, övertygelse eller annan omständighet som gäller den enskilde som person. Vid hänvisning till övriga diskrimineringsgrunder används begreppet likabehandling.

Bilaga 2. Metod för att utreda jämställdhetsläget i skolan

1) Frågor för jämställdhetsdiskussion med eleverna

Skolans jämställdhetsarbete kan utgå från en diskussion med eleverna. Läraren kan bearbeta frågorna så att de svarar mot behoven i ifrågavarande åldersgrupp av elever.

Ämnen för jämställdhetsdiskussion

- Är din skola jämställd? Behandlas alla elever på ett jämställt sätt?
 - Behandlar läraren flickor och pojkar på samma sätt?
 - Behandlar eleverna varandra på samma sätt oberoende av kön?
 - Bemöter du själv flickor och pojkar på samma sätt?

- Skulle du bete dig på annat sätt i skolan om du var av annat kön?
 - Kan du göra de saker du tycker om?
 - Förväntas du göra vissa saker bara för att du är flicka/pojke/elev av annat kön?
 - Påverkar andras åsikter dina val?
 - Kan du vara dig själv i skolan?

- Känner du dig trygg i skolan?
 - Kommer du gärna till skolan?
 - Var/när känner du dig inte trygg?
 - Kan du berätta för läraren om du eller din vän bli mobbad?
 - Ingriper lärarna tillräckligt bra i mobbning?
 - Har du vänner som inte är av samma kön som du i skolan?
 - Hur förhåller man sig till vänskap mellan flickor och pojkar?

- Hur tycker du att en jämställd skola ska vara?
 - Finns det något som särskilt främjar jämställdhet i din skola?
 - Finns det sådana problem som du själv skulle kunna påverka genom dina egna handlingar?
 - Önskar du några förändringar på lektioner, raster eller skolresor?

2) Jämställdhetsenkät

Den här enkäten finns också tillgänglig elektroniskt på adressen:
www.oph.fi/publikationer/2015/jamstalldhetsarbete_ar_en_kunskapsfraga

Till den som genomför enkäten

Den här enkäten kan fungera som utgångspunkt för skolans jämställdhetsplanering. Skolan kan bearbeta frågorna så att de bättre svarar mot de egna behoven eller använda endast en del av dem. Enkäten kan genomföras även om man har haft en jämställdhetsdiskussion med eleverna eller så kan enkäten användas som grund för diskussionen. Innan eleverna fyller i enkäten kan läraren gå igenom de begrepp som finns i den.

Till den som svarar på enkäten

Hej!

Flickor och pojkar behandlas inte alltid jämställt i skolan. Kanske du har lagt märke till missförhållanden som du skulle vilja ändra på. Svara noggrant på frågorna så kan vi göra vår skola mer rättvis.

A Grundläggande information om respondenten

Kön a) pojke b) flicka c) annat d) jag vill inte svara
Klass a) 7 b) 8 c) 9

B Trivsel, trygghet och skolans verksamhetskultur

		Ja	Nej
B.1	Kommer du gärna till skolan?		
B.2	Känner du dig trygg i skolan?		
B.3	Kan du vända dig till läraren om du har bekymmer i skolan?		
B.4	I skolan får alla vara sig själva och uttrycka sitt kön på vilket sätt de vill oberoende av om man är flicka, pojke eller av annat kön.		

Öppet svar

C Undervisning och handledning

Svara på följande påståenden. Har du under det senaste året upplevt att

		Ja	Nej
C.1	elevens kön påverkar hur eleven bemöts av läraren.		
C.2	elevens kön påverkar bedömningen av studieprestationerna.		
C.3	lärarna ställer olika krav beroende på elevens kön.		
C.4	alla uppmuntras lika mycket, oberoende av kön.		
C.5	lärarna låter flickor uttrycka sin åsikter på lektionerna.		
C.6	lärarna låter pojkar uttrycka sin åsikter på lektionerna.		
C.7	pojkar uppmuntras att välja sådana läroämnen som intresserar dem själva.		
C.8	flickor uppmuntras att välja sådana läroämnen som intresserar dem själva.		
C.9	pojkar uppmuntras att bekanta sig också med sådana yrken som traditionellt domineras av kvinnor.		
C.10	flickor uppmuntras att bekanta sig också med sådana yrken som traditionellt domineras av män.		

Öppet svar

--

D Läroböcker och annat undervisningsmaterial

Innehåller läroböckerna eller det övriga undervisningsmaterialet

		Ja	Nej
D.1	texter eller bilder som följer traditionella uppfattningar om kön?		
D.2	texter eller bilder som bryter de traditionella uppfattningarna om kön?		
D.3	exempel på könsminoriteter och sexuella minoriteter samt regnbågsfamiljer?		

Öppet svar

--

E Sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön i skolan

Har du under det senaste året upplevt eller observerat...

		Ja	Nej
E.1	otrevliga kommentarer eller skällsord som hör samman med kroppen eller sexualiteten?		
E.2	kränkande, snuskigt eller fräckt prat?		
E.3	bilder eller poster i sociala medier som du upplevt som kränkande eller otrevliga?		
E.4	osakliga meddelanden eller telefonsamtal som du upplevde som otrevliga?		
E.5	närmanden eller fysisk beröring som du upplevde som obehagliga eller otrevliga?		
E.6	sexuella förslag som du upplevde som otrevliga eller obehagliga?		
E.7	annat som du upplevt som trakasserier på grund av kön eller som sexuella trakasserier?		

Om du svarade ”ja” på någon av frågorna i punkt E

		Ja	Nej
E.8	Riktades trakasserier mot dig?		
E.9	Sa du åt den person som trakasserade dig att sluta med det otrevliga eller obehagliga beteendet?		
E.10	Berättade du om trakasserier för någon i skolans personal?		
E.11	Var det en annan elev som trakasserade dig?		
E.12	Var det någon i skolans personal som trakasserade dig?		

Om du berättade om trakasserierna för någon i skolans personal

		Ja	Nej
E.13	Vidtog skolan tillräckliga åtgärder för att utreda saken?		
E.14	Fortsatte trakasserierna?		

Har du själv under det senaste året i skolan...

		Ja	Nej
E.15	gjort dig skyldig till sådana handlingar som nämns i punkt E.1 –E.7?		

Öppet svar (Här kan du berätta mer om trakasserierna. Om du inte har berättat för någon i skolans personal om att du utsatts för trakasserier kan du här berätta varför du inte sagt något. Du kan också skriva ditt namn och din klass om du vill att man tar kontakt med dig angående trakasserierna.)

F Annat

		Ja	Nej
F.1	Har du fått tillräckligt med information om jämställdhet i din skola?		
F.2	Har du upplevt nackdelar på grund av ditt kön i skolan?		
F.3	Skulle du bete dig på annat sätt i skolan om du var av annat kön?		
F.4	Är din skola jämställd?		

I vår skola genomförs jämställdhet på ett bra/dåligt sätt av följande orsaker

Vad skulle du vilja ändra på i skolan för att öka jämställdheten?

Hurdan är en jämställd skola?

3) Kartläggning av vem tar ordet och vem ges ordet i klassrummet

Syfte

- Målet med kartläggningen är att samla information om vem som har ordet i klassrummet och om kön spelar någon roll i detta. Kartläggningen kan fokusera antingen på läraren eller eleverna. Man kan också granska bägge parter samtidigt. Ur ett jämställdhetsperspektiv är det fråga om vem som tillåts prata och hur högt, vem som avbryts, vem som pratar i mun på vem och vem som ordet ges till. Det är viktigt för eleven att bli hörd och att känna att de egna åsikterna har betydelse. Genom att med jämställda metoder ge ordet åt alla elever stödjer man dem att respektera andras åsikter och ger dem möjlighet att uttrycka sig i en trygg miljö.

Förberedelser

- Utredningen genomförs tillsammans med eleverna under en lektion i ett eller flera läroämnen.
 - 1) Gör en lista med namnet på alla elever.
 - 2) Utarbeta tillsammans med eleverna en observationslista med saker som ska granskas.
 - 3) Berätta på förhand för klassen och läraren vad det är som kartläggs.
 - 4) Dela ut listan över elever och observationsuppgifter åt några elever i klassen.

Observation

- Observera hur ordet fördelas under lektionen. Det lönar sig att observera vid flera olika tillfällen för att upptäcka eventuella återkommande mönster. Skriv en sammanfattning av observationerna, där också allmänna iakttagelser kan ingå.

Analys av observationerna

- Analysera resultaten till exempel på en lektion eller i jämställdhetsarbetsgruppen och diskutera följande frågor:
 - Tar flickor eller pojkar oftare ordet eller uppmärksamheten?
 - Ges alla lika ofta tillfälle att tala?
 - Hur påverkade den observerade lärarens kön situationen?
 - Vad tycker ni att resultaten berättar?

Diskussion om åtgärder

- Eleverna kan presentera utredningen de gjort på ett lärarmöte, på skolans morgonsamling eller vid ett motsvarande tillfälle. Vid tillfället diskuteras lärarnas ansvar för sina handlingsmönster och hur man följer upp utredningen med elever och personal. En ny observationsövning kan göras när nya metoder och handlingsmönster har utvecklats. Man kan granska vilka förändringar som åstadkommit exempelvis en gång per termin.

Som grund för utredningsanvisningen har använts

<http://www.jamstalldhetilarande.fi/> © 2013 TANE, Ekvälita, Gaudiell

4) Videoinspelning för att synliggöra könskodade handlingssätt

Syfte

- Ofta tror man att pojkar och flickor behandlas på samma sätt i skolan och att de ges samma möjligheter. Syftet med videoinspelningen är att granska skolpersonalens arbete och synliggöra eventuella könskodade handlingssätt som omedvetet upprätthåller traditionella, stereotypiska könsstrukturer. Videoinspelningen är en lämplig kollaborativ metod för att utveckla skolarbetet. Fokus ligger inte på en enskild persons handlingar. Det lönar sig att välja en ofta återkommande vardaglig situation, till exempel början av en gymnastiklektion eller städningen efter en pysselstund.

Förberedelser

- Kameran bör monteras så att den filmar hela området där elever och personal som ska filmas rör sig. Man behöver inte filma under en lång stund. Det är bra att filma samma situation under flera dagar så att inrotade rutiner kan observeras. Be elevernas föräldrar om tillstånd för videoinspelningen.

Analys

- Titta på videoinspelningarna från början till slut utan avbrott och utan att kommentera dem. Var och en skriver ner sina iakttagelser, som ni sedan går igenom. Titta därefter på videon på nytt och diskutera hur händelserna framskrider. Analysen fokuserar på hur de vuxna förhåller sig till flickor och pojkar. Till exempel kan man räkna hur många gånger de ges uppmärksamhet och beskriva vilken typ av uppmärksamhet de får. På så sätt kan man synliggöra hur mycket positiv och negativ uppmärksamhet flickor och pojkar får.

Syftet är att synliggöra eventuella återkommande könskodade rutiner och handlingar, inte att leta skyldiga. För att kunna förändra sitt eget beteende behöver man utvärdera och förstå sitt eget sätt att agera. Diskussionen bör vara sådan att den motiverar personalen till att förändra sitt sätt att agera.

5) Granskning av hur skolans fysiska miljö används (kartövning)

Genom denna övning som genomförs tillsammans med eleverna utreder man om alla utrymmen i skolan är tillgängliga för alla elever, om de upplevs som trygga och om de används jämställt av flickor och pojkar.

Förberedelser

- Gör en planritning av skolans inomhusutrymmen samt av de områden utomhus där eleverna vistas på rasterna på ett stort pappersark. Skriv ner namnet på platserna (matsal, toaletter, garderob, entré och så vidare). Ni kan också använda mindre ritningar som sätts ihop när ni inleder diskussionen.

Uppgift

- Märk ut de platser där flickor och pojkar vistas eller inte vistas på ritningen. Ni kan också märka ut vad eleverna gör på dessa platser. Ta hjälp av olika färger, klistermärken och symboler.
- Meningen är att utreda vilka utrymmen flickor och pojkar använder. Man kan också undersöka hur utrymmen indelas med tanke på fördelningen av skolans övriga inomhusutrymmen. Syftet är inte att klassificera eleverna, utan att analysera utrymmena.

Diskussion

- Diskutera med eleverna vilka tankar de har om de utrymmen som märkts ut på planritningen och vilka aktiviteter de tycker om. Finns det i skolan sådana utrymmen som de skulle vilja använda eller sådana aktiviteter som de skulle vilja delta i, men hindras av att en viss grupp har gjort dem till sina. Diskutera också följande ämnen utgående från kartan:
 - Vilken typ av utrymmen tycker flickor eller pojkar om? Vilken typ av utrymmen skulle flickor eller pojkar tycka om?
 - Vad gör flickor eller pojkar gärna? Vad skulle flickor eller pojkar gärna göra?
 - Finns det något som särskilt flickor eller pojkar inte tycker om?
 - Vilken typ av platser undviker flickor eller pojkar?
 - Används redskap och anordningar jämställt av både flickor och pojkar? Vad används inte jämställt?
 - Finns det utrymmen i skolan som upplevs som otrygga?
 - Hur skulle man kunna ändra på det?
 - Märker ni några skillnader beroende på kön? Vad kan skillnaderna bero på?

Den här modellen har utvecklats av diskrimineringsombudsmannen i Sverige (www.do.se)

Exempel på planritning <http://www.do.se/sv/Material/Husmodellen---skolan/>
www.jamstalldhetilarande.fi © 2013 TANE, Ekvälita, Gaudiell

Bilaga 3. Undervisningsmaterial och litteratur om jämställdhet och genusmedvetenhet

Innehållet på de webbplatser som nämns nedan är huvudsakligen på finska, men en del av materialet finns även på svenska.

Jämställdhet i lärande

Utbildningspaketet erbjuder ett genusperspektiv i lärande inom skola och småbarnsfostran. Materialet erbjuder stöd för hur man arbetar med jämställdhet inom såväl småbarnsfostran som den grundläggande utbildningen. Innehållet består av texter, erfarenheter och praktiska metoddips.

<http://www.jamstalldhetilarande.fi/>

Guide för arbetet med jämställdhetsplanen

Materialet är en fyrastegsguide för hur man sätter igång arbetet med jämställdhetsplanen i skolan. Materialet är fyllt med exempel från jämställdhetsarbetet på andra stadiets utbildning på svenska och passar bra för den grundläggande utbildningen.

http://www.oph.fi/download/144301_Jamstalldhetsarbete_i_praktiken.pdf

Sexuella trakasserier i skolor

”Inte i vår skola” är jämställdhetsombudsmannens undervisningsmaterial för arbete mot sexuella trakasserier. Materialet passar för lektioner i högstudier, gymnasier och yrkesläroanstalter. Med hjälp av materialet är det enkelt att genomföra en lektion som handlar om sexuella trakasserier i den egna skolan.

<http://www.eimeidankoulussa.fi/?lang=sv>

Arbete med jämställdhet och jämställdhetsplanen

På webbplatsen finns Utbildningsstyrelsens anvisningar för jämställdhetsplanering i skolor (enbart på finska). Där finns också information om genusmedveten undervisning samt en omfattande litteraturlista.

http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/toiminnallinen_tasa_arvosuunnittelu_oppilaitoksissa

På webbplatsen finns information om främjande av jämställdhet i skolor och anvisningar för jämställdhetsplanering vid läroanstalter som jämställdhetsombudsmannens byrå samlat ihop (enbart på finska).

<http://www.tasa-arvo.fi/web/fi/tasa-arvon-edistaminen-kouluissa-ja-oppilaitoksissa>

Genusmedveten undervisning

Utbildningsstyrelsen har samlat forskning och annan litteratur om jämställdhet och kön i skolor på sin webbplats. (enbart på finska)

http://oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/toiminnallinen_tasa_arvosuunnittelu_oppilaitoksissa/sukupuolitetoinen_opetus

Minna - Centret för jämställdhetsinformation

Minna erbjuder mycket information om jämställdhet och genusperspektiv i skolor, genusmedveten fostran och könstillhörighet i skolans vardag. (enbart på finska)

<https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/koulutus>

Jämställdhet för högstadiet och för andra stadiets utbildning

Lapin Letka är ett projekt som främjar jämställdhet i utbildning och arbetsliv och som erbjuder praktisk hjälp i jämställdhetsarbetet och ökar allmänhetens kunskap om jämställdhet. På webbplatsen finns mycket undervisningsmaterial och tips om hur jämställdhet kan tas upp vid läroanstalter. Innehållet lämpar sig särskilt för högstadiet och andra stadiet. (enbart på finska)

<http://www.lapinletka.fi/>

Jämställdhetsmedvetenhet i lärarutbildningen

På webbplatsen finns information om jämställdhet och genusmedvetenhet i lärarutbildningen. Den erbjuder också idéer till utveckling av läroplanen samt till planering av nya och redan befintliga kurser. (enbart på finska)

<https://wiki.helsinki.fi/display/TASUKO>

Jämställd småbarnsfostran

Utbildningswebbplatsen erbjuder exempel på jämställdhet i småbarnsfostran och jämställdhetsfostran i daghem. På webbplatsen finns många exempel, frågor och verksamhetsmodeller som lyfter fram genusperspektivet och som man kan reflektera på ensam eller tillsammans med arbetsgemenskapen. (något på svenska)

<http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/pa-svenska/>

Tryckt:
ISBN 978-952-13-6175-3
ISSN 1798-906X

Online:
ISBN 978-952-13-6068-8
ISSN 1798-9078

Den här guiden lyfter fram utmaningar i arbetet med jämställdhet, uppmuntrar till att öka förståelsen för mångfald av kön samt ger information om sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön. Guiden innehåller många förslag och praktiska exempel på hur man systematiskt arbetar för jämställdhet och hur man utarbetar en jämställdhetsplan för verksamheten i skolan.

Enligt lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män ska jämställdhet främjas inom all undervisning och utbildning. I fråga om lagen om grundläggande utbildning gäller skyldigheten förskoleundervisningen, den grundläggande utbildningen för läropliktiga, påbyggnadsundervisningen, den grundläggande utbildningen för vuxna och undervisning som förbereder elever med invandrarbakgrund för den grundläggande utbildningen. Grunderna för läroplanerna för alla dessa utbildningsformer betonar betydelsen av att öka likabehandling och jämställdhet.

Alla skolor som ordnar grundläggande utbildning ska utarbeta en jämställdhetsplan i syfte att främja jämställdhet. Det är motiverat att göra upp en jämställdhetsplan även för de förskoleundervisningsgrupper som inte verkar i skolan.

I samarbete med

SOCIAL- OCH
HÄLSOVÅRDSMINISTERIET

Opetus- ja
kulttuuri-
ministeriö

Undervisnings-
och kultur-
ministeriet

Jämställdhets
ombudsmannen

RAUHANKASVATUS-
INSTITUUTTI

Utbildningsstyrelsen
www.oph.fi/publikationer